

GRIZ GONA. GORY

Vsebina 6. zvezka :

Iz Egipta poklicani	161
Roman Leo Tominec, O. F. M: Marginalije	164
Miran Jarc : Iz mojih gledanj	169
Magajna Bogomir : Pantomina o Carmen Silvi	170
Franc Werfel—Božo Vodusek : Dobri človek	174
Jože Pogačnik : Marija z Brezij	174
Jože Pogačnik : Šmarna gora	176
Magajna Bogomir : Toreador	177
France Vodnik : Umetnost in svetovni nazor	178
Likovič Joža : Barska vas	192

„Križ na Gori“

bo izšel prihodnje leto v 10 številkah po 16 strani in bo stal za
dijake 25 Din, za vse druge 35 Din. — Uprava in uredništvo:
Akademski dom, Miklošičeva cesta šte. 5, Ljubljana.

Odgovorni urednik: **Anton Vodnik.**

Izdaja: **Akadska zveza.**

Tiska Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani.

KRIŽ NA GORI

GLASILO KATOLIŠKEGA SLOVENSKEGA DIJAŠTVA

Letnik I.

1924/25

Štev. 11—12.

Iz Egipta poklicani.

V zgodovino toneče desetletje je potvorilo zmisel življenja, iz Boga zajemajočega, nadnaravno usmerjenega, ugrabilo človeka njegovim nalogam in ga vklenilo v borbo, sovraštvo, razdejanje. Razburkani valovi dogodkov so odnesli poštenost in pravičnost, obnemela je z grehi preplavljena vest, svobode ni nihče spoštoval. En in edini poklic je opravljalo človeštvo, vsak je skušal le sebe ohraniti in osrečiti, za mladost, ljubezen, lepoto se niso zmenili. Izgubljali so se v hladno vsakdanjost in komaj je bilo slišati jokanje za pomirjenje prosečih zvonov. Besno omotico pa je preglasilo odmevanje najglobljih notranjosti, izredno dobo je ožel čas, v stare struge se je stisnilo utrujeno življenje, ljudje so se vrnili domov v pozabljene ter zavržene duše in so vztrepetali, ko jih je objela trohnoba zarjavelih zakladnic. Zaprta je tam samovala in hrepenela nežna hčerka božja in neubrana sanjala blažilno pesem uglašanih stvarnikovih strun.

Tihi pesmi ljubezni in miru je človek prisluhnil in klonil v veličastvo svoje duše, kamor je prisijala milost in osvetlila začrnelo božjo sliko. Da lepo podobo očisti in obrne proti solncu, je šel in se zaklenil vase ter vse zapustil, pozabil ostali svet. In tedaj so strte padle vezi, življenje se je razlilo, živahno razgibalo, prebudila se je mladost, silnejša in toplejša, čim bolj so jo tajili in dušili, tem krepkeje je zadihala in naglo vzcvetela, prosta, svobodna. Vesela je zaiskrila mladina in nam se je zazdelo, kakor da smo poklicani iz Egipta, kjer smo prisiljeni živeli in mislili, kakor žive in mislijo starci, ki se od življenja poslavlajo, čeprav smo živeti šele začeli, v sužnjosti nismo smeli biti mladi ne ljubiti ne ljubljene biti, namesto poljubov smo nosili dušeče okove, varani smo bili v svojem zaupanju, krivi voditelji so nas izneverili mladostnim pravicam, ko so izrabljali našo nemoč i krotkost. Naenkrat izročeni ter prepuščeni sami sebi smo se zavedli svojega bogastva in smo v strahu, da nas kdo zopet ne zapelje, sami brez varuhov stopili na pot iskanja in le kdor z nami išče, zbira ali nam pomaga, je dobrodošel ter sprejet. Mi vemo, kje se naša pot začneja in kje končuje, kam nas popelje, vemo, da smo od Boga ustvarjeni za Boga, toda mladi iščemo na življenja cesti srečnih otrok božjih veselo mladost, hrepenimo po bližnjicah steči v pokojni Očetov dom.

Resnico iščemo in hočemo, resnično pa je vse, kar izhaja iz rok božjih in se ohranja neomadeževano, resnične so preprostost, pristrčnost, narava, in ker so resnične, so tudi dobre in lepe. Sovražimo nepristnost, iz polizane in našemljene mestne družbe se umikamo med odkrito ljudstvo, ki govori s srcem ne z usti, ne pozna izumetničenih pravil noše in obče-
vanja, nazaj k preprostemu narodu se vračamo. Po mirnih vasicah še žive ljudje, kakor jih je Bog zamislil in ustvaril, ljubeznivi in srečni, še zdravega okusa za pestro lepoto, upajoči in verni kot dedov dedi, ki se jim je malim razodeval Bog, da so s tako lahkoto reševali najgloblje uganke in razumevali zveličavnost življenja na zemlji. Nič narejenega, potvorjenega ni v njih, eno so s pristno naravo in zato zdravi ter zadovoljni. Tega starega blagoslovljenega duha pogreša mladina in ž njo vred ves sodobni rod. Pozabiti moramo dosedanje neresnično življenje ter se približati ljudstvu in ž njim čustvovati.

Pred goljufigimi ljudmi in zaprašenimi zidovi je zbežala lepota v šumeče gozdove, posrebrila bistre vode, okopala cvetlice, da bleste med zelenjem kakor solze veselja na objokanem licu, pokrila je polja in pobočja, napolnila gore. Lepota in mladost, kdo bi ju ločil, saj ni mogoče solncu vzeti luči! Poiskali bomo lepoto tajinstvenih gozdov in smejočega polja, ozke stene zamenili z zračnimi prostornimi tratami, vedno svežimi, sanjavo duhtečimi, šli v dobro božjo naravo, ki bo nas zeleno venčala in vlivala zdravja, zaprli mrtve knjige in raje iz žive prirode brali življenje, se učili modrosti, spoznavali Boga. Mlado oko hoče zreti višine in daljave, preko gričev in dolin neovirano plavati od gora do morja, pozdravljati hoče zamišljene cerkvice in obiskovati skrite domove, kjer je spravljena sreča in kraljuje ljubezen. Stvarniku v prelepo hvalnico se bosta zlivala naš smeh in mehko pritrkavanje pašnikov, narava se bo spremenila v svetišče, obdano od neskončnega obzorja in polno Boža Očeta.

Žejni smo resnice, resnico iščemo in gotovo jo bomo našli: prosite in se vam bo dalo, iščite in boste našli, trkajte in se vam bo odprlo. Prosili, iskali, trkali bomo in verovali, da se bo Bog nam razodel in nas odrešil. Pustite nas v obljubljeno deželo, dovolj časa smo služili v Egiptu, trpeli in umirali, ne zamerite nam, če sedaj odhajamo v božje kraljestvo, ne bojte se za nas, kajti naša pot je ravna, saj iščemo Kristusa! Očiščeni in prerajeni, mladostni se bomo vrnili in kakor so nekdanje angeli oznanili pastirjem rojstvo Deteta, tako bomo mi prinesli Jezusa žalostnemu narodu, da bo zažarel v poživljeni veri, potolažen in srečen. Emanuel!

*

Z Male Planine iznad bukev se razgleduje po kranjski zemlji starodavna cerkev sv. Primoža, mogočna priča globoke vernosti slovenskih pokoljenj, ki so stoletje za stoletjem prihajala na pobožno romanje celo iz daljnje Štajerske in Koroške. Ti romarji bodo letošnje poletje oživeli v naši dijaški mladini, ki jo bogati domači spomini kličejo na prelepi

rajski griček, kjer bo taborila in dvigala mladostne zaklade. Iz vseh slovenskih dežel se bo zgrnila, tudi Korošcev in Primorcev ne bo manjkalo, od vsepovsod bodo privreli verni slovenski mladeniči in mladenke, da se bo novi rod seznanil, vzljubil in vpričo odprtega neba ter začudene narave sklenil zavezo, Bogu živeti, za narod se truditi, ognjevitost in neomadeževano ohraniti svojo mladost.

Kakor da bi narava slutila preokret v naših dušah, je zapela že zgodaj spomladi: ko je nestrpni teloh priril skozi sneg, se zdi, da je v svoje koške nabral najmlajše vesti in jih sporočil trobenticam, ki so jih potem razglasile prostrani senožeti; tako je gora zvedela za obisk mazi-ljene mladine, zardela od tal do temena in da bi svojo vznemirjenost zakrila, se je hitela oblačiti v zelenje in zelena nas pričakuje.

Tabor pri sv. Primožu bo porojen iz žrtev, treba bo namreč daleč potovati, v vročini in žeji, z odprtim očesom, raje peš nego z vlakom, običajni lagodnosti se bo treba odreči, zato bo pa tabor toliko radostnejši, nas vseh otrok, vzrastel iz dobre ter potrpežljive volje in zatajevanja. Dve uri je hoje od Kamnika do sv. Primoža, eno uro ob vodi ali čez njive pod planine in eno uro položno navkreber; Štajerci imajo najbližje skozi Savinjsko dolino preko Gornjega grada oziroma Raka. Spakedrane mode ne maramo, dekleta se bodo oblekla pisano in belo, fantje v preproste jopiče, da bo vse pristno in čedno, kakor je resnična in lepa naša mladost. Spali bomo na senu; kmetje so ljubeznivega srca in zvesti gostoljubnim navadam; so že obljubili, da nas bodo prijazno sprejeli. Gospod je izgovoril, da njega sprejme in nasiti, kdor da streho in jed ter pijačo najmanjšemu njegovih bratov — čeprav zmeraj in vsi dobrotniki tega ne mislijo, mi vemo za te blagoslovljene besede in bomo povsod, kjer nas sprejmejo, vstopili kot Kristusovi, tisti hiši prinesli Kristusovega duha ter ga tam pustili.

Trinajstega avgusta zvečer bo prižgala avemarija v rebri ognje in vzplamtel bo svetel križ; prošnja do nebes za blagoslov, prišli mladini v pozdrav in geslo. Križ nas spremlja v življenju in je naš cilj, kakor ogenj bodi mladina, jasna in čista, vse prerajajoča, topla in plameneča, nezmagljiva. Ko se bodo bliskali kresovi, se bo videlo blizu ter iz daljav, kakor da bi bile utrpane z neba zvezde in pripete na temno pobočje, po dolinah pa bodo odmevale migljajoče lučke.

Naslednjega dne zjutraj bo sv. Primož pritrkoval in klical mladino iz Praprotnega, Stahovice, Stranj in Mekinj v svoj hram, da bo starim prošnam prilila še svoje molitve, da bo Jezus blagoslovil tudi najmlajše in jih okrepil za dobro. Iz mladih duš bo pognalo kraljestvo, vse lepše kot ga slikajo cerkvene stene, živo in resnično, božjih otrok pristrčno kraljestvo, ki ga bo vesel sam nebeški Oče. Kakor so nekaj Izraelci pobelili griček ob Genezareškem jezeru, ko jih je Božji Sin učil in čudežno nasitil, tako se bomo mi po sv. maši razsuli po travniku in skalah med kapelico sv. Petra in cerkvijo ter raznobarvno poslikali

zeleno zemljo. Tudi med nami bo Kristus, saj je rekel, kjer sta dva ali jih je več zbranih v njegovem imenu, da je on sredi med njimi, Kristusov vzgled ter besede nas bodo učile in njegovo dobroto bomo zavživali. V vrednote katoliškega verovanja se bomo poglobili, naša vera odgovarja najskrivnejšim vprašanjem, odrešuje hrepenenje in ustvarja raj, odkrili si bomo slovenskega človeka, njegovo prepričano vero in plemenitost in lepoto, opozorili na slovensko domačnost in z ozirom na vse to ter sebe ugotovili zmisel ter postavili naloge dijaškega stanu. Iz srca bo vzhajala naša solnčna pesem, naj pada v srca in vzklije v dejanjih!

Popoldne se bomo razgubili na izletih, šli bomo na Vel. planino, v Bistrico, Črno, bližnje vasice, se poskrili v gozdovih in pod drevesi, kakor bomo pač spočiti in pri volji. Zvečer se bomo v Kamniku zopet sešli, da se bomo pripravili za praznik in izravnali krivo ter zgladili hrapavo. Lepota mesta in okolice je tolikšna, da bo tudi sama zadovoljila naš obisk, če bi slabo vreme onemogočilo tabor pri sv. Primožu. Na Veliki šmaren bomo odprli svoje zaklade in ob evharistični mizi darovali vero, upanje ter ljubezen Mariji za god. Potem pa še malo dela (z duhom in načrti stiških posvetovanj bomo seznanili vse tovariše akademike in srednješolce, ki niso mogli priti v Stično, in tem mislim in sklepom primerno usmerili bodoče delovanje ter življenje) in proti večeru razhod po ljubljeni domovini, kjer bomo cveteli in zreli za nebeške žitnice.

Roman Leo Tominec, O. F. M.:

Marginalije.¹

Zgodovina knjig je več ali manj vselej tudi zgodovina src in vedno — če mislimo pri tem na knjige, ki so izliv umetniške ali globoko religiozne duše.

Avguštinovih »Izpovedi« si ni mogoče misliti brez onega osebnega ozadja, ki prav v svoji človečnosti tako neizrečeno mika, in isto velja pri Jean J. Rousseau-u in pri Robert H. Bensonu in da pridem k njemu, ki me danes posebno mika, pri Giovanni Papiniju. —

Zakaj njegova proslula »Storia di Christo« so njegove »Confessiones«. Njegova pot me zanima in četudi so predzgodovine običajno dolgočasne, mislim, da velja tu pravilo o izjemah.

V početku našega stoletja je ondi, kjer je nekoč zamaknjen slikal nežni Fra Angelico svoje sladke Madonne in je Dante ljubil svojo Beatrice in Savonarola grmel raz prižnico — preživel svojo mladost Giovanni Papini. Njegova duša je bila vulkan — vedno razdvojen, vedno brez miru, vedno uporen, vedno brez pokoja po njem hrepeneč.

¹ Za ta članek sem rabil sledeče knjige in časopise: Giovanni Papini: *Storia di Christo quarta edizione, corretta*. Vallecchi Editore Firenze 1923. Joseph Wittig: *Leben Jesu in Palästina, Schlesien und anderswo*. (2 Bände). Verlag Josef Kösel & Pustet. Kempten 1925. »Ein modernes Leben Jesu«, von Sebastian Merkle, Professor der Theol. an der Univ. Würzburg. Kratka recenzija v »Münchener Neueste Nachrichten«. Nr. 10 vom 11./I. 1925. Charles E. Hodson: »Papini on the Passion«, v »The Sign«. A national catholic monthly magazine. Vol. IV. January, 1925. No. 6. Paolo Arcari: *Giovanni Papinis religiöse Entwicklung*. Hochland, 1923. 2. Teil.

Vse je vrelo v njem in knjiga, ki je izšla l. 1911. pod naslovom: *L'altra metà* — poizkusi mefistofelične filozofije — je bila odsev njegove duše.

Trije satani so mu stali ob strani: prvi zasmehljivec, iz rodu in krvi Voltaireja, drugi pobalin, ki mu je spoštovanje prav tako tuje kot podplatom nebo in tretji zofist po vzorcu Gorgije — z grehom zoper svetega Duha.

Vsebine ne bom navajal. Par stavkov zadostuje, da si o njej ustvarimo sodbo in sliko.

»Bog je bil zame najpopolnejši norec, če bi sploh bil...«, saj je vendar ustvaril svet brez povoda in zmisla; usoden domislek božje norosti.«

Da je prišel že v mladeniški dobi do takih nazorov, je seveda krivo ozračje domače hiše in prva mladost. Oče je bil republikanec in afektiran ateist, mati ga je dala skrivoma krstiti in ga parkrat v deških letih skrivoma vedla v cerkev. Prva knjiga, ki mu je prišla v roke, je bila Carnestrinijev »Darwin«. In tej so sledile druge, ne manj nevarne za nedozorelo dušo.

Nič ni več varnega pred njegovim razjedajočim dvomom. Razum in volja se upirata žarenju poslednjih resnic in ni to greh proti ljubezni ali upanju, temveč greh, ki ga imenuje Rousseau — greh proti svetemu Duhu.

Kristus je zanj človek, orientalec — z orientalsko dušo, ki že sama po sebi prezira delo in tu citira Papini tako v »Testimonianze« (Milano 1908) kakor tudi v »L'altra metà« (Luk. 12. 24—28) — »Glejte lilije na polju, ne delajo in ne sejejo« — in to je za Papinija, ki obožuje Harnacka, enostavno preziranje dela. Da to svoje mnenje podpre, navaja še prvo knjigo Geneze — češ da je »razjarjeni starec tudi Adamu in Evi kot kazen za greh naložil — delo«.

V »Tragico quotidiano« pravi Papini, da Kristus ni jokal v tisti grozni noči, ko je videl pred seboj trpljenje, temveč tedaj, ko je uvidel brezuspešnost svojega poslanja.«

Leta 1913., 1. junija, je časopis »L'acerba« prinesel njegov članek: »Jezus grešnik«.²

Papini je par dni nato prejel pismo od mladega prijatelja, katerega je visoko cenil. V pismu je bila izražena žalost nad njegovo težko zablodo in upanje... in tudi nekoliko temna opazka: »Kristus pričakuje duše na prehodu«. Skozi osem let si nista več pisala. Leta 1921., meseca aprila, pa je prejel oni mladi mož izvod »Storia di Christo« s sledečim lastnoročnim posvetilom: »F. G. S. kot morda nepopoln, vsekakor pozen odgovor na pismo iz l. 1913.«

Tak je bil moderni pogan Giovanni Papini. Sicer mi o njem ni nič znanega in še tega ne vem, kar danes malone strogo spada k popolni biografiji — bere li rajši francoske ali nemške pisatelje in če ljubi glasbo ali ne.

Pač, še nekaj vem. Videl sem v ameriškem časopisu njegovo sliko. Obraz malone vsakdanji z značilnimi potezami žurnalista, goste črne lase in težke obrvi — ter očala, če se ne motim, celo rožena.

Nekega dne je zaslitil človek Papini, kaj pomeni tako težko doumljiva beseda: obiskanje božje. V temi tavajoča duša je zazrla luč, ki ne mine — in Evropa, žejna senzacij, je lahko razglasila novo konverzijo, seveda ekscentrično.

Knjiga, ki je tekom treh let v sedemstotisočernih izvodih objela stari in novi svet, ni delo teologa pisatelja, in ne učenjaka in ne asketa in tudi ne pismoučenega. Glas modernega človeka je, ki je bil po božjem usmiljenju poklican iz kaosa našega razrvanega časa, k nenavadni luči.

»Ogni età deve riscrivere il suo Evangelo« pravi Papini v predgovoru. In on ga piše: kot piše ljubezen, ki dolguje, kot ljubi človek, ki mu je bilo prizanešeno v poslednjem hipu. Dvojni cilj mu je bil pred očmi, ko je pisal

² Papini je bil sploh podjeten žurnalist. Ustanovil je več revij in jim bil urednik: »Leonardo« 1903—1907, »Voce« 1903, »Anima« 1911, »L'acerba« 1913—1915.

knjigo življenja: Izbrisati svoj dolg in pričarati Kristusa iz evangelijskih, da ga bo dvajseti vek doživel in doumel in se zavedel, da je Jezus še vedno živ, še vedno ves aktualen, še vedno vsa naša žej, naša ljubezen, naše edino upanje in zveličanje. In ker je knjiga namenjena zlasti vsem onim brez števila — ki so pred vrati — ni ne apologija in ne sistem, temveč samo živa resnica pretresljivega zgleda — kako bivši Savel, frivolni literat in zofist piše življenje večno usmiljenega Mojstra-Učenika-Rabbonija. —

S preproščstjo, hrepenenjem in ljubeznijo, je pričel zidati ogromni kip Nazarenčana. Od prvih dni do poslednje ure, ko se dvigne pred strmečimi apostoli v nebo. Korak za korakom, rajši bi rekel: kretnjo za kretnjo. Z blestečim slogom svoje gladke govorice odeva sina človekovega, njegovo mater, in boječe učence in srečno deželo. Ume stvar, ki so izgubile za nas malone — kak izrazitejši pomen, vdahniti tako življenje, da osupnemo. Preko dveh težkih tisočletij zida mostove.

O istem, kar tolikrat čujemo raz prižnic, govori Papini in vendar povsem drugače. — Herodes stoji živ pred nami — lisjak in ves lokav, Janez Krstnik ni več samo ime in oddaljen odmev — temveč stopa, govori in grmi in šumenje Jordana se zliva z njegovo govorico v en klic.

Ko govori o mamonu, vidi pred seboj: grške drahme in dolarje in funte in poičrva se s preživimi slikami menjalcev denarja v templju in današnjimi bankirji in lordi in milijarderji po newyorških in londonskih borzah.

Papini od danes seveda pri vsem tem ne more pozabiti na Papinija od včeraj. In to mu kritiki tudi očitajo, češ da Papini ni konvertit, temveč da je le plašč drugi in veter od drugod. Vendar se mi zdi, da je Bog bolj človeški kot kritiki in ne zahteva preveč od ljudi. Kje naj človek preko noči samega sebe tako docela pozabi, da v jutro ne bo sledu starega človeka. Savel bi ne bil zgovorni Pavel, da ni bil že Savel tak in tako bo pač vedno.

Seveda je jasno, da včerajšnji žurnalist ni še izgubil veselja nad krepko potezo in to ga večkrat zavede, da udari preko cilja. A pri vsem tem so strani tako polne živahnih primer, duhovitih paradoksov, blestečih antitez, da posamezne nedostatke lažje prezremo. Poglavja, kot so: »I Profeti«, »La montagna«, »Quelli che piangono«, »La peccatrice«, »Il mistero di Giuda« — morajo zapustiti globok in trajen utis.

Če bi hotel delo res do kraja objeti in predstaviti, bi moral citirati po cele strani. In to ne gre. Vendar mislim, da smem poslednje vrstice iz »Molitve h Kristusu« navesti dobesedno:

»Toda mi, poslednji, mi te pričakujemo. Pričakovali te bomo sleherni dan, kljub naši nevrednosti in kljub vsej nemožnosti. In vsa ljubezen, ki jo moremo iztisniti iz naših opustošenih src, bo zate, Križani, ki si bil iz ljubezni do nas križan in ki nas sedaj križaš z vso močjo neizprosne tvoje ljubezni.«

Tak je Papini. Duhovit in nežen, veren in v svoji gotovosti razposajen v izrazih in včasih premalo izbirčen. Mnogim bo knjiga kašipot, mnogi — tudi pobožni in globoko verni — jo bodo odklonili in so jo že, ker za mirna in v vernosti že vsa vedra srca ta knjiga ni. Na vprašanje, ki ni tako daleč kot se zdi, če nam je Papini dal resnično biografijo Jezusovo, ki bi docela zadovoljila modernega človeka — mislim, da moram reči — ne.

Izmed pre mnogih kritik, ki sem jih čital, mi je ugajala ena sama, ter edino pravična. Hugo Lang piše: »Človek Papini je našel svojega Odrešenika, literat Papini — hvaležno snov.

V Italiji, zlasti v Toskani, so se iz Papinija norčevali, zmajevali z glavo in niso hoteli verjeti, da bi Papini naenkrat pisal nabožne knjige. Najsi bo kakorkoli — za verne je tudi ta zgodba le valček v morju božjega usmiljenja.

Istočasno, ko je nastajala v lilijskem mestu Florenci »Storia di Christo«, je visoko na severu pisal duhovnik, učenjak in še bolj človek z globokim srcem tudi zgodbe svojega mojstra. Joseph Wittig je pisal: »Leben Jesu in Palästina, Schlesien und anderswo«. Sprva je revija »Hochland« priobčevala odlomke. Letos meseca januarja je izšlo delo v obliki knjige v dveh zvezkih.

Tudi to delo ni pismo asceta in apologeta in ne učenega eksegeta z visoke vseučiliške katedre — temveč življenje in nauki Jezusovi so — za vsakdanje življenje. Imamo takih življenj dovolj: Meschler, Didon, pri nas Jeglič itd. Toda Wittigovo delo obseva tolik čar miline in globoke človeške dobre, ki umeva človeške slabosti in skuša Jezusa res doumeti na temelju nebeške dobre, ki je tolikrat zastrita ali vsa mračna prav pōtem onih, ki bi jo morali še posebno poznati in oznanjati.

Jožef Wittig (* Schlegel, okrožje Neurode v Šleziji 22. jan. 1879) je redni javni profesor na teološki fakulteti v Breslavi. Predava starokrščansko literaturo in arheologijo, je soizdajatelj znanih »Breslauer Studien für historische Theologie«. Izmed njegovih znanstvenih del naj jih omenim le nekaj: Papst Damasus (1902); Die Friedenspolitik des Papstes Damasus I. (1912); znana »Grundriss der Patrologie« (1921) — poleg tega znanstvenega dela se peča mnogo z leposlovjem. In težko, da sem v zadnjih treh letih bral lepšo novelo kot je njegova »Usoda Venceslava Böhma« (1922).

Globoke in polne iskrenega umevanja človeške nravi so njegove študije: Wiedergeburt (1923), »Die Erlösten« in odgovor na napad: Meine »Erlösten« in Buße, Kampf und Wehr (1923). Die Kirche im Waldwinkel (1924). Bergkristall (1925). —

Vse pa presega njegovo poslednje delo »Leben Jesu«. Poglavja »Nikodemus am Kachelofen«, »Die Samariterin«, »Auch einige Frauen« — so klasična in bodo ostala. Tako zdravih nazorov o socialnih razmerah, o razmerju človeka do Boga, o samostanskem življenju, o ženi in dekliškem vprašanju — v tako preprosti in jasni in mikavni, da, celo lahno šegavi obliki še nisem bral, in čul tudi še ne.

Za zgled naj podam način, kako Wittig priliko o težko bolnem, ki so ga spustili skozi streho pred Jezusa, da mu pomaga; prenese na vsakdanje življenje: Wittig je kot študent stanoval v Breslavi pri sestrah sv. Hedwige. Te so imele tudi dekliški penzionat, in kakor je že navada, da mladi študentje nosijo vinarje sv. Antonu za dobro nalogo, tako i deklice in zraven še čisto tista neskončno zaupljiva in zaupna pisma: »Marija pomagaj, saj veš, da ne zmorem sama...«

Tudi mladi Wittig je bil neki dan v hudi zadregi, in ker je bila samostanska kapela že zaprta, se ponoči splazi na vrt, spleza na drevo ob kapeli in vtakne za omrežje svojo »prošnjo«.

»Tedaj začujem tihe, počasne korake. Moje oko je bilo že navajeno teme, tako da sem v obližju mogel razločevati malone barve. Sedaj stopi nekdo izza ogla kapele, — ženska postava, dekliška glava, široko ogrinjalo preko drobnih ramen, na prsih z belimi rokami rahlo speto. Pod oknom (kapele) je postava zdrknila na tla in zaihtela.«

»Zveličar moj!«, tako je prišlo iz grla in besede so si sledile s toliko naglico in strastjo, kakor da ni časa za mirno prošnjo, »Zveličar moj, naloge vem da ne bom mogla napraviti. Vedno si mi tako čudežno pomagal, zakaj bi mi to pot ne? Zveličar moj, saj vendar veš za naslov, saj gotovo poznaš kolonizacijsko delo Hohenzollerncev. Razjasni mi vendar, kako naj o tem pišem! Zveličar, če te ga ne bom zmogla, bom pri skušnji padla. Zveličar moj, misli vendar na mojo ubogo mamo!«

Tako so se glasile prošnje precej časa, in jaz sem si mislil: »Da sem jaz Zveličar, bi takoj pomagal.« Vedel sem, da utegnem pomagati, četudi nisem bil

odrešenih. Zakaj taka naloga je vendar otroška igrača zame. Ampak izdati se vendar nisem mogel, ko sem čepel na drevesu. Tedaj je počila veja vsled moje živahne želje pomagati, in mlada dama je od strahu poskočila in odbrzela, kakor da ji je samostanski pes za petami.

Zlezel sem raz drevo in pokleknil za par hipov tjakaj, kjer je klečala deklica, pri tem sem docela pozabil na mojo latinsko nalogo in prosil sem le pomoči za deklico.

Bog govori često, če nam hoče pomagati, svojo posebno govorico. Ko vstanem, sem stopil na nek predmet, ki sicer ne leži ravno na vrtnih potih. Bil je majhen čevelj.

Cela zgodba postaja sedaj pravljica, toda v pomirjenje mojih resnejših in močno dostojnih bravev takoj pristavljam: čevljiček ni bil zlat; celo že precej obnošen in razhojen. Hotel sem ga tudi takoj položiti nazaj, da ne nastane iz vsega kaka pravljica.

Toda isti hip se mi je posvetilo: danes ponoči bom napisal nalogo o kolonizacijskem delovanju Hohenzollerncev, jo vtaknem v čevelj in ga položim zgodaj v jutru na prag penzionata.

Teta je bila navajena, da sem pogosto globoko v noč pri luči še delal. Mirno je zaspala, medtem, ko sem jaz privlekel par starih bukev in očrtal sijajen popis o kolonizacijski delavnosti Hohenzollerncev. Glava mi je žarela veselja in vnetosti, in v dveh urah je bila naloga gotova.

Ko sem v nedeljo zjutraj hotel nesti nalogo na dotično mesto, sem uzrl eno gojenko smukati se okoli zidu kapele. Položil sem čevljiček kar na hodnik in zaklical mladi dami: »Tu je čevelj. Ga morda vi iščete?«

Vesel, da se je vse tako lepo uredilo in brez najmanjšega očitka radi prepovedane pomoči, sem pristopil k sv. obhajilu. In ves dan je bil zame vesel. Če je ljubi Bog dekletu pod drevesom tako čudežno pomagal, sem se tolažil, bo tudi fantu na drevesu.

V ponedeljek je prišel profesor Beck z debelim svežnjem naših latinskih zvezkov in naznanil razsodbo: »Od vseh nalog mi je ugajala samo ena, in sicer Wittigova.« Šestero napak je bilo pač podčrtanih, toda veljale so za »male napake«. Da bi bil Bog vedno tako dober z menoj! Gojenka pa mi je pozneje nekoč pisala, izgubljeni čevelj ji je uglasil stezo do ugleda in do srečnega življenja učiteljice.

Koliko zaupanja in žive vere veje iz takih strani, more presoditi le bravec sam, ko v tihih urah bere ta božje-človeški evangelij. »Grešnica« — da bi dobilo teh par listov v roke čim več naših velikomestnih in malomestnih Magdalen. Tem ubogim bitjem bodo usušile te tople besede in resnično božje usmiljenje in ljubezen marsikatero prebridko in nezasluženo solzo. In zopet poglavlje: »Sprich nur ein Wort« — kdo še ni imel sam s seboj težkih bojov v dneh, ko je doraščal iz dečka v mladega moža. Ko ni razumel prepada: prosta volja in greh?! Tu so besede, ki bi jih moral znati na pamet mlad študent. Mnogo brezplodnega gorja bo odstranjenega.

Cetudi delo ni vzbudilo toliko pozornosti kot Papinijevo, bo po mojih mislih trajnejša. In vredna je tega. Evangelij je suho zlato — toda naša srca in naše oči ne prenesejo neposredne božje luči. Tudi Izraelci so prosili Mojzesa, naj on govori z Gospodom, »da morda ne umrjemo«. In si licet et licet: Mojzes-srednik duhovnik-srednik, ki je že leta in leta prislužkoval življenju in prisluškoval breždanjim prepadam božje ljubezni do človeških otrok — je v knjigi govoril.

Če omenim, da je knjiga tudi stilistično izredno lepa, kar ni mogoče z mirno vestjo trditi o večjem delu specifično religiozne literature — sem menda s poročilom gotov.

Miran Jarc:

Iz mojih gledanj.

Redko sijo zvezde, ki jih je prižgala človeška beseda.

Redko bijó ure, ki so mejniki med časom in večnostjo.

Redko je strmenje zarij, ki sijo iz brezprostorja . . .

In jih gledam: tiste, ki jih krivita k tlom zagrenjenost in zavist, tiste, ki, ujeti v kolobarju svojih namišljenosti in nagonskosti, krožijo ob stenah svoje lastne slepote in si grizejo krila umirajoče duše, — tiste, ki upihujejo svečko za svečko na oltarju svoje žalosti, in, ubogi, ne vedo, da upihujejo luč svojemu življenju. O, redki so resnično žalostni, in resnično ponižani, kajti ti so vitezi božjih sijajev . . .

Božji sijaji!

Hodil sem po naših poljanah, v jutru, opoldan, na večer. Hodil sem med nočjo in svitanjem. Videl sem ljudi na poljih, po cestah, v hišah . . . srečaval sem jih znojne in utrujene, prešerne in vriskajoče, v delu in na plesu . . . Ustavljaj sem jih . . . Počakal sem večera, da se zožijo daljave duš in da zrasto daljave teles in stvari . . . Drevesa so začela šepetati, rastoči mesec se je oživiljal v pesem, zemlja se pokojila v molitev . . .

Človeka ni bilo.

Človek se je odpočival od dneva . . . hlapci so z gospodarjem vred žebrali molitve in se žurili h koncu . . . Ali jih je klicala fantovska pesem, ali je gospodarja pekla skrb za jutrišnji dan . . .

Cerkev samuje sama na hribu. Kot spomenik. Ali jo je sezidal človek sebi in svoji nedelji v ponos?

V njem pa nisem našel cerkve . . .

Široko so se razprostrle roke našemu človeku, kličejo po kruhu, po zemlji, ne po besedi. Poslušal sem njihovo »besedo«, besedo o kupčijah, o potrebah in koristih. Tudi cerkev jim je koristna . . .

V nekem prednočju sem se sestal s človekom, ki je v prvi besedi šepnil: »Bog!« Široke so bile daljave in samota se je večala . . .

Ta človek je bil eden od stotisočev ruskih odisejev . . .

* * *

Slaba znamenja:

če drug drugega tehtata in motrita, mesto, da bi njihovega razgovora plameni rastle v zarjo, v kateri bi utonila oba, trije, pet . . ., tisoči . . .,

če se smeješ igravim in sanjajočim, kajti na potu so k večnemu plesu in k snu vsemira,

če se sramuješ najtišjih vzdihov . . .

— o, kedaj prenehaš biti samo mož in samo ženska, in postaneš svetilnik božji!? —

in je še tisoče in tisoče zlih znamenj in naš rod je obilno obdarovan z njimi.

* * *

Ker:

samo plamen je, ki valovi kot življenje, vendar plamen je, ki sveti in plamen, ki upepeljuje. In bratje in sestre, ki so na potu v onostranost, morajo imeti v levi roki plamen, ki požiga, v desni pa plamen, ki sveti. Kajti obilna žetev se obeta... žetev ruševin, ki jih je treba požgati... in požgati je treba vse one, ki so vtelešenja slabih znamenj. Ti, ki tehtajo in merijo, in delijo in delajo meje, ti ki so razločevalci — so služabniki satana. Kajti so največji sovražniki spojitve vseh plamenov. Ti so, ki so znašli besede: gospodar in hlapec, gospod in sluga.

O velika doba, ko bodo ljudje, ko otroci, ki ob igrah pozabijo na vse, kar so jim zapovedovali resni ječarji, in bodo popustiti svoje domove in se zbrali v ogromne procesije in prepevajoč molitve romali na goro Cerkve...

Kajti, kako prazne so naše cerkve!

Kako prazno je vesoljstvo... Kako zmedeno je govorjenje ljudi...

* * *

Nekoč sta se pogovarjala dva gosta. Prvi je pripovedoval o tujih krajih in deželah in o ljudeh, ki so kakor v pravljici. In drugi je poslušal besede kot pesem in je sanjal o pravljici. Kesneje se je še on odpravil v one kraje, ki je o njih slišal toliko hvale. Pa se je začuden in razočaran povrnil. »Kako!? Saj so prav tako pusti in vsakdanji kraji, saj so prav tako zoperni ljudje kot pri nas...«

Šele mnogo let kesneje je spoznal. Je spoznal resnico, da je samo v besedi lepota, ker je beseda odsev življenja, ki se je zbudilo v zavest v duši človeka, in je spoznal, da je samo v spominih brezčasje in brezprostorje, ker so spomini podoba srca, in da je le podoba, ki jo je vpesnila duša vekovita...

O, da bi to spoznanje šlo v vsakega od nas, in bi spoznali, da je stvar drugo ko beseda in, da je samo beseda prvi plahi sijaj onostranskih zarij.

Magajna Bogemir:

Pantomina o Carmen Silvi.

Notturmo.

Molče rasto drevesa. Solnčni zaton je odprl noči vrata. Svetlobi je bila pretrgana pot na zemljo. Temno morje je valovalo iz vseмира. Ko je noč prihajala med vejevje, je bežala mimo molčečih debel senca. Fantom je bil — carmen silva — gozdna pesem — duh dekleta, ki so ga imenovali v življenju Silva in ki je bilo kot pesem — Carmen.

Skozi listje je korakal veter. Pod njim je potovala Carmen. Njen molčeči glas je bil kot harmonija svetov.

Verujem v Carmen. Verujem, da je ona angel. Kje je, ne vem. Morda biva v daljini, morda biva v meni sedaj. Veličastna je, če je v

daljini, veličastnejša, če biva v meni. Če je v meni, ni vesela njena pesem, kajti sreča je malokdaj vesela.

Videl sem privid, videl sem angela, ki je bival v telesu nekoč, ki biva kot duh sedaj. Srečal sem ga v njegovem življenju in srečujem ga sedaj. Še plava njen duh nad dolino ob reki mimo samotnega mlina in beži vsako noč v gozd.

Introduction.

Doma v domačem gozdu sem prečul to noč. Naslikal sem vam, Hilda, občutje — notturno —, ki bi bil lahko pesem, objemajoča vse nebo. V noči je zemlja enoinisto z nebom. Ne bi vam tega pisal, da niste igrali zadnjič vpričo vse množice Rubinsteinove Melodije. Razgrnili ste takrat kopreno, ki vam je zakrivala dušo. Zaplavalo je navdušenje po dvorani in cvetja so vam nasuli v naročje. Vidite, vse radi tega, ker ste dvignili kopreno raz se in se šele tedaj pokazali v vsej lepoti. Kot dva bela plavajoča goloba sta vam bili roki, ki sta izlivali pesem iz vas v godalo in iz njega v nas, pesem je bila lepa kot ogenj v vaših očeh.

Melodija mi je poklicala v dušo spomin, drugo pesem, ki je bila peta v našem kraju pred leti. Ko je bila proizvajana, ni bilo velike dvorane, ne stoterih luči, ne hrupne množice. Vi ste svojo pesem podali z vsem čustvom, a vendar jo je ustvaril Rubinstein. Dekle, o katerem vam pišem, je rodilo in izpelo svojo pesem samo. Kajti njena bitnost je bila Carmen. Zato je bila tudi meni prijateljica in zato smo jo ljubili vsi fantje v vasi. Radi tega naj ji bo ta spomin.

Carmen.

Reka je bežala po dolini. Iz nje je polje srkalo življenje. Polje je rodilo pšenico in cvetočo deteljo. V razoru med obema se je prikazala Carmen, Silva v rožnordečem krilu, z obrazom, ki ga je morje solčnih žarkov pobarvalo z ultravioletom v temno, z makovim cvetom med črnimi kodri. Vsa dolina je bila napolnjena s solncem, ves gozd nad dolino poln pomladnih pravljič. Po razoru je šla Carmen v gozd.

Bil je gozd, v gozdu molk, v molku mir, v miru Carmen. Raštlja je samotna roža tulipan iz jezera, ki je ležalo v zibeli med hrastovjem. Tulipan — čaša — v njej zaprto zlato. V pomladnih dneh priplavajo bitja, ki so kot sapice, potujoče med vejevjem, se uvrste v kolo nad jezerom in pojo krog rože. Vedo, da je v njej zlato. Njih telesa se zrcalijo v vodi, njih pesem je peta roži, ki je simbol, kelih z življenjem v sebi.

Pridružila se jim je Silva. Pokleknila je v cvetoče dehteče resje in pela:

V nas je gozd
in večna pomlad
in polno nad
v modro nebo.

Sapice so ji nosile pesem proti modrini.

Bila je otrok prvobitni. Ni se je še dotaknilo blato. Ni poznala zla, niti ironije, niti samoprevare. Ni vedela, da so na svetu ljudje, ki z mirno vestjo poteptajo bližnjega ob zemljo in izginejo, kot da jih ni bilo nikdar.

G r o t e s k a.

Skozi gozd je prihajal človek. Njegove ogljene goreče oči so iskale med drevesi. Zagledal je pojočo Carmen in se zasmejal z votlim smehom, da je glas čudno odmeval od bližnjih čeri... Carmen je slišala. Ni razumela. Dvignila je pogled in zagledala mladeniča pred seboj. Bil je lep.

»Mefisto mi je ime,« je rekel in ubodel pogled v njo. »Kaj me gledaš kot tujca, ki nosi slabo s seboj. Jaz sem Mefisto, sem rekel.«

»Nisem še slišala tega imena, gospod! Tudi pogled v vaših očeh je nenavaden. Čemu prihajate semkaj?«

Čudno je moje ime in vendar angela pomeni. Nad nebom je bival nekoč, sedaj hodi po zemlji, išče srečo in prinaša jo. Srečal sem te, najlepše dekle iz mojega romanja. Prisluškoval sem, ko si prepevala v mlinu. Slišal sem te peti molitveno pesem tu v gozdu in zahotelo se mi je tebe, ki si sreča, kajti tudi jaz imam srečo v sebi, čeprav je romanje moj poklic. Potujem, večno potujem in iščem tistih, ki so ohranili podobo Gospodarja te doline, kajti imel sem jo sam nekoč. Hočem, da postaneva jaz ti in ti jaz. Z Mefistom boš enoinisto.«

»Ne razumem, kaj pravite, gospod!«

»Videl sem lepoto tvoje duše in polastiti se je hočem. Ti si Carmen — pesem. Meni se hoče pesmi.«

»Ali vam naj zapojem, gospod!«

»Čez teden dni boš prišla semkaj. Zaukazujem ti: Pridi! S seboj se boš borila in vendar te bom imel na tem mestu v svojem naročju, dokler si ne postaneva enaka.«

»Zbogom, gospod! Zastonj boste čakali čez teden dni.«

»Zbežala je domov v samotni mlin ob reki.

I n t e r m e z z o.

Vsak večer v onih dneh je mesec potoval nad dolino. V vsakem večeru je gledala skozi okno. Dolino je rezala reka na dvoje. Gozd ji je bil okvir. Hodila je s pogledi mimo reke v gozd. Zdelo se ji je, da jo vabijo tja oči, ki jih je srečala, in glas, ki ji zapoveduje: Pridi!

Šla je in bila sta eno, Mefisto in Carmen.

V i h a r.

Nazaj ga ni bilo več — ona pa je spoznala, da je mati. Vihar je bil tisti večer. Sence so se strnile nad hribovjem in se strnile v črn obok nad dolino. Skozi noč so begali oblaki, si z bliski svetili in s

strelami delali pot. Njih grom je butal v kotline in v čeri nad gozdom. Kotline in čeri so pošiljale odmev do samotnega mlina. Skočila je s postelje in zbežala v temo.

Kot morje je gozd. S hriba v dolino, iz doline v hrib. Stotero ogromnih valov ima. Oko, ki potuje nad smrečjem in hrastovjem, mu ne najde konca. Strašen je gozd, kadar vihra vihar nad njim in se zaganja v vejevje.

V njega je utonila Carmen. Kodrasti lasje so ji valovali čez ramena, oči so ji bile dva ognja in roke je držala kot v prošnjo molitev pred se.

Blodila je naprej skozi temo v polnoč.

Takrat sta zvonika v dolini zopet odpela dvanajstero polnočnih udarcev. Prisluhnila je zvokom in zapela nato z glasom, ki je bil obup:

V meni je noč,
v noči nemir.
Joka nocoj vsemir
v viharju z menojo.

Izpela je in bežala naprej.

Finale.

V sredi gozda je grič. Tudi na njem je jezerce. Solnce je preplavalo v jutru hribovje in se zagledalo na vrh. Med cvetočim dehtečim resjem ob jezeru je ležala Carmen Silva. Njene oči so bile molčanje, njena usta neslišna molitev. Smrt ji je bila rojstvo v novo nebo, kajti zašla je na hrib, kjer so v viharju padale strele. V ognju je bila nova pesem rojena. Priplavala so bitja nad sveže vzbrstelo rožo tulipan, med njimi je bila Carmen — senca.

Sprejele nebo
smo v svoje srce.
Kako lepo
nam solnce sveti!

Epilog.

Napisal sem vam, Hilda, zgodbo dekleta, ki je bilo v telesu nekoč in ki je v duhu sedaj. Od takrat ni več hodila po dolini. Nihče več je ni videl. In vendar, kadar se povrnem, vidim njeno senco, kako potuje večno, večno.

Franz Werfel — Božo Vodusek:

Dobri človek.

Odet je v moč ter nad ozvezdji vlada,
uklepa svet kot oreh v svoji dlani,
nesmrten smeh obličje mu ovija,
natura mu je boj, triumf korak.

In kjer ga najdeš, kjer roke razpenja,
in kamor s silo njegov klic udarja,
se suje, kar je krivega kje v tvorih,
in vse stvari so eno, v vseh je Bog.

Njegove solze so nepremagljive,
so svetu snov in voda slednji rasti,
kamor njegova dobra solza kane,
povzije se vsak lik in najde v dno.

Njegovi silni vnemi ni primere.
Stoji v grmadi svojega življenja,
in komaj viden ob nogah vijuga
se mu hudič, potajen jari zmaj.

In koder pluje, vselej je ob strani
mu dvoje angelov. Z glavama v sferah
in radost rjoveta v ognju in v zlatu,
in z gromom udarjata vsak ob svoj ščit.

Jože Pogačnik:

Marija z Brezij.

Kadar mi je bridko in se mi zatoži po domovini, poromajo misli in iščejo domača tla. In nikjer ni tako domače, tako sladko in tešeče kakor pri Materi na Brezjah. Tam se vedno spočijejo moje misli in se vrnejo pomlajene.

O Marija na Brezjah, čim več nate mislim, tem bolj me žeja po tebi! Ti si mi vsa domovina. K tebi prihajajo vsi, od vseh slovenskih meja in te vsi ponesejo v srcu s seboj: ti si naša last. Vse boli iščejo k tebi, vsa romarska pota pripeljejo k tebi, vse obljube se vežejo pri tebi, vse in v vsem si ti!

Marija, Pomočnica Slovencev! Marija na Brezjah!

Pa kako je to, da si uprav ti naša? Zakaj potujejo Gorenjci in Bohinjci mimo Nove vasi in Otoka na Brezje, ki so jim včasih pridevali celo ime »nemške«? In Tržičani in Podgorci pridejo peš čez senožeti in studence in molijo v klanec nad Ječami in si pri koritu operejo čevlje, še preden si

očistijo vest — k tebi, k tebi. Poljanci izpod Kranja pripojejo na vozovih od Dobropolja, sedeč v zelenju, ki je v vročini ovenelo na lojtrnicah — in poskačejo z vozov, da tebe brž vidijo... In med Šmarni se pripeljejo Štajerci in Dolenjci do Otoč in se potijo potem v klanec po grušču in skalovju, dokler na vrhu ne vzkliknejo od radosti, da vidijo tebe. Kaj bi jim kažipot? Saj pojo tvoji zvonovi, ki so kakor med in olje; ali če ti molče, kažejo pota berači, ki sede ob poti z rožljajočimi molki in kličejo k tebi.

Kako je to, da si uprav ti, Marija z Brezij, v vseh srcih? Ti edina, kjer se spočije, kdor govori slovensko.

Da, uprav zato, ker si ti naša, naša, naša. Kdor ve, kaj je naše, ve, da si ti naša.

Glej: Saj sem te videl tudi v tujini; v daljnem Inomostu pri sv. Jakobu živiš in tam te je usanjal naš Layer. Ali tam nisi naša, nemška si, mrzla in nema. Tam nisi kakor si na Brezjah.

Tam so te postavili v visoki, visoki oltar, da si tak daleč našemu srcu, nihče se ne more več zaupno pogovoriti s teboj. In mrzlo steklo so pribili pred tvoj obraz in niso te kronali. Nisi jim tako blizu kot si nam. In tudi ti si druga. Tako zravnano, skoro moško stojiš, kot da čutiš, da si nad nami. Mati, tam nisi topla!

Ali pri nas: Vedno vidim tvoj globoko sklonjeni obraz, kakor da se sklanjaš, kolikor se le moreš, da čuješ šepet molivcev in utrip in želje celo, ki si ne upajo na jezik. Toliko ljubeznivosti je v tvoji sklonjeni postavi — da, v tem si naša, v tem si slovenska. Glej, mi smo ti dali majhno kamrico, majhno kakor nazarensko sobico, da se zdi, da sprejemaš vsakega posebej. Pač zato se ti vsak tako zaupno izroči. Saj nas je sram razodeti svojo dušo komu drugemu kot tebi, ker je pregloboka in je nikdo drug vreden ni razen tebe. Mi samotarji — in ti zato vsa naša, vsa slovenska. Na nizkem oltarju si hotela ostati in mi smo ti dali zlato krono — glej, kako te ljubimo! Zrasla si z nami in mi s teboj. Naša duša je tvoja duša in tvoja duša je naša duša.

O, zdaj vem, zakaj na tvojem belem dvorišču, Mater z Brezij, počijejo moje misli! Vem: ti si utelešena duša našega naroda, vse je v tebi in v tvojem svetišču, preljuba! Duša slovenskega naroda, ki je verna, mila in tiha... Sij, o Marija, sij z belimi zidovi svojega posvečenega hrama po vsej Slovenski in zvoní po vsej domovini, govori v vseh srcih in obišči v nočeh, ko gredo svetniki iz cerkve na romanje, vse naše družine, vrni tako obisk trum z Gorenjske, Dolenjske in Štajerske! Sij, da popotnik, ki gre po vijugah iz Begunj v Tržič, ne zaide in ne pozabi tebe in naroda!...

Kajti verujem: Dokler bo Marija z Brezij v vseh srcih, nam bo dobro, trikrat dobro. In dobro in solnčno tudi pod nevihtami. Verujem. Verujte z menoj!

O Marija z Brezij, duša slovenska, draga, draga!

O Marija z Brezij, Marija slovenska!

Jože Pogačnik:

Šmarna gora.

Ne vidim te s telesnimi očmi. Tem bolje te vidim z dušo, draga! Pozdravljena, pozdravljena!

Narodi imajo svoje spomenike, take, ki jih je ves narod stavil. Kje jih imamo mi, Slovenci? Kako bi jih imeli, sirote? Kdaj je bil Slovenec bogat? Samo na onem svetu. — Nimamo kamenitih vsenarodnih svetinj; zato volimo tebe, naša Šmarna gora, tebe, živo našo grudo, kepo naše drage prsti, volimo za svoj simbol! V sredi naši si, da te vsi vidimo: izpod Triglava in Storžca, od Kuma in Krima, od štajerske meje in od sv. Katarine, za katero je Goriška naša, naša Trnuljčica . . . Tebe volimo, ti srce naše!

Pravijo, da je Ljubljana naše srce. Ljudstvo božje, saj ni res — ljudje so papige in ponavljajo brez možgan. Naše srce je Šmarna gora in Ljubljana je naš želodec, ki leži pod srcem, kakor Ljubljana pod Šmarno goro. Kaj nima Ljubljana oblike želodca kakor ima Šmarna gora obliko srca s preddvorom, ki je Grmada, in s prekatom, ki je kopa Materina? Kaj nima Ljubljana svojega težkega želodčnega soka, svoje megle, kot ima Šmarna gora svojo kri in zdravje, čisto jasnino in Duha? Da, ti si naše srce!

Šmarna gora je Marijina in božja. Tudi naš narod je njen in božji. Njegov Izrael, čeprav premalo zvesti. Vino, zlorabljeni dar božji, je njegov zvodnik; da bi ne bil!

Šmarna gora, našo najlepšo zemljo si razgrnila pred se, vso našo svojstvenost: Črni gozdovi, ki so naša urojena žalost, in med tesnim poljem bele cerkve, naše upanje in zdravje, cerkve z Njim, ki je naš sladki in ves naš; umrli bi brez Njega na svoji žalosti. Proklet, kdor kolne, on ni naš!

Ti imaš Mater božjo, Vnebovzeto — glej, naše hrepenenje in zaupanje! Verujemo v nebeško kraljestvo, ki pride k nam, pa naj se tudi za svoje meje bojimo. Dokler imamo tebe, je narod še živ. Ko bi pa ti zašla, bi nam zašlo solnce in bi izdihnili. Draga, verujemo, verujemo tem bolj, čim bolj mnogi dvomijo.

Od vseh strani se vpleta v tvoja pobočja naša beseda, naša ljubezen. Od Vodice in Smlednika z gradom in za katerim je Šent Omperga, od Sore in od Sv. Tomaža, in Kranj se vzpenja od severa, da te vidi. O gruda naša vonjiva — tuja zemlja nima vonja. Kdor je z doma, te ve vzljubiti; tuja zemlja je mrtva, mrtva. Kaj je gruda? Ud našega telesa, prepotrebni — kakor pohabljeni smo, če smo te zgubili — gruda, del naše duše, gruda s tisočnimi spomini, zrasla si z nami, sestra si nam! Ti naša ljubezen kot jezik naš, naš med! Gruda, ljubica moja edina, kot je Bog edini moj ljubi!

Vsa gruda je tvoja, Mater šmarnogorska! Uči nas še bolj ljubiti! Ti opevana in oslikana, glej, naši davni očetje so te ljubili; Prešeren in Lan-

gus... In ker očete ljubimo, zato ljubimo tudi tebe! O, uči ljubiti vse mlačne, za grudo svojo jih vžgi! —

Ne vidim te, Šmarna gora in Mater šmarnogorska, toda zgodilo se mi je kot sentimentalnemu otroku: solzne so moje oči. Ali ni me sram ljubezni kot me ni sram tebe. Šmarna gora, sveta naša!

Ali že imaš zvonove? Ne? Bronastega pevca naj ti dajo, budnika, ptico pevkico, ki naj nas v težkih dneh pojoč zamakne kakor meniha. Naj ti da narod zvon in naj te z njim, z blagoslovljenim, posveti v svojo svetinjo, v svoj narodni simbol!

O Šmarna gora, ti naš vsenarodni spomenik, naše srce in simbol za vse, kar je naše! Vzprejmemo te za svetinjo svojo, za osrčje svoje zemlje in za prestol naših slovenskih src. Ti, Šmarna gora, bodi živa, utelešena slovenska misel!

Bratje, sprejmimo Šmarno goro za živi, bogodani slovenski simbol! Ne mrtvih spomenikov kot tujci, ampak živo, toplo zemljo vzemimo! V Šmarno goro je Bog zapisal slovensko misel. Sprejmimo!

O Šmarna gora, bodi nam kot je bil Judom Sion!

Magajna Bogomir:

Toreador.

Quando ritorno, ti portero un fior.
V neznano hitim toreador;
v neznano bežim z nasmehom v očeh
iskat si Rožo gorečo, v prostoru vsejano.

Kako si majhna, ljubljena, v zvezdnem morju!
Misliš, da si zvezda, edina na obzorju
in vendar je le mrtev plamenček tvoj sij,
premajhen v črnem okviru mojih vizij.

Glej, saj nosi milijone luči v sebi vsemir!
Radi njih je oblaček - nemir
odnesel mi misli v iskanje
Rože goreče, imenovane Spoznanje
Velikega. — Ko vrnem se s poti,
ti jo prinesem, v lepoti
ognjenega veseljstva vzcvetelo
in tvoje telo bo v njenem vonju v večnost zadehtelo.

Umetnost in svetovni nazor.

Kriza sodobne evropske kulture je očitna. V kaotičnem zaletu, kakršnega ne beleži zgodovina, se duhovi bore za rešilno izhodišče, bodisi da na eni strani z analizo te kulture kažejo njene rane, torej vzroke te krize, bodisi da na drugi strani odkrivajo nove možnosti nadaljnjega razvoja, skušajoč podati kolikor toliko zadovoljivo sintezo našega kulturnega življenja.

To iskanje sinteze je docela v skladu z bistvom časa, v sebi zrušenega in razkrojenega do zadnjih možnosti, in klic po njej docela upravičen in razumljiv. Saj gola analiza našega življenja, ki zamira, naše kulture, ki v bolezni hira in propada, odpira le še vedno globlja brezdna malodušnosti in obupa; kajti zaključki, do katerih vede taka analiza sodobnega kulturnega življenja, so v glavnem negativni.

Izven vsakega dvoma pa je tudi, da je potrebna, če hočemo priti na jasno, najpodrobnejša analiza našega duševnega življenja; le tako nam bo mogoče priti do zadovoljive, vseobče sinteze, ki bo pozitivna, odrešilna, iz naše resničnosti vzrasla; in ne le kakšna samo »kakor da« sinteza, skonstruirana in skombinirana abstraktno, brez življenske resničnosti in utemeljenosti. Jasno pa je, da pot do take sinteze, ki naj bo v resnici smernica novih poti našega razvoja, je možna samo in edinole tedaj, če smo si na jasnem o resničnem stanju našega sodobnega kulturnega življenja in če določno vemo, kam in kaj hočemo.

Zdi pa se mi, da nekateri z zavezanimi očmi blodijo po periferiji problema, namesto da bi se spustili v sredino vprašanja. A rezultati, do katerih dovede analiza, ki bazira na zmotnih načelih in ki niti ne računa z dejstvi, rezultati take analize naše kulture vodijo do prav takega nepoznanja in neorientiranosti glede bistva našega življenja in ne nudijo nikakega izhodišča za bodočnost, za nadaljnji razvoj, kakor če mirno stojimo ob strani in niti ne pozikusimo, razložiti si zamotano snovanje življenja okrog nas, kakor tudi v nas samih, življenja, ki se tako skrivnostno preliva iz tolmana v tolmun, iz ozkosti časa v neskončnost brezčasia, v nepovratnost večnosti same. Vsi vemo, da toliko zmot in nejasnosti o našem življenju, kakor v sodobnosti, v kateri živimo, ne zaslediš v zgodovini človeštva; če bi hoteli spoznati vzroke, bi morali seči daleč razaj, vsaj do Kanta. A odgovornost za krivdo nosi vsa filozofija 19. stoletja, ki je, vedno bolj izgubljač zvezo z življenjem, realna tla pod seboj, v svojem teženju za abstraktnostjo pritirala ad absurdum. Jaz se niti najmanj ne čudim, da je ta filozofija na početku tega stoletja morala doživeti tako strahovit polom.

In če danes, v času zmede in kaosa, v času vseobče žeje po odrešitvi, prihajajo ljudje á la Spengler, skušajoč izpolniti nastalo vrzel in napovedujejo splošni propad Zapada — tedaj se da to razložiti le tako, da izhajajo vsi ti »preroki« iz prav te ideologije bankrotiranega materializma prošlega stoletja, prav iz istih zmotnih, neredko same sebe pobijajočih se načel in tez. Mi ne moremo iti za njimi. Debata o propadu evropske kulture, ki ga napoveduje Spengler, je pokazala, da je osnova, na katero je Spengler postavil svoje monumentalno delo, napačna in da nasproti njegovemu pesimističnemu naziranjmu moremo postaviti novo, sveže upanje v obnovo našega v mrtvilu in zastoju se nahajajočega, a nikakor ne smrti posvečenega kulturnega življenja. Ta možnost obnove se je razodela v povrnitvi k religioznemu svetovnemu nazoru.¹ Indi-

¹ Glej Križ na gori I., str. 44 sl. in Logos, Zeitschrift für Philosophie der Kultur, B. IX. 1920/21, Heft 2.

rektno je s tem rečeno, da je splošnega propadanja našega kulturnega življenja kriv materialistično usmerjeni svetovni nazor.

To je nadvse važna misel prav danes, na prelomu dveh kultur, ko moremo sicer že upati, da se bo človeštvo končno odločilo za duhovno, notranje življenje, ko pa na drugi strani materializem, katerega smrtne agonije in končnega poraza najstrašnejši simbol pomeni svetovna vojna, še vedno živi, čeprav si je nadel nove obilke, ki pa so le varavi laži - obraz duha. Zakaj? Pri vprašanju naše kulture je bil tu imenovan činitelj, ki je zgolj mehanističnemu pojmovanju sveta in življenja, kakor ga je oznanjal materialistični racionalizem 19. stoletja, umljivo ušel iz vidika: svetovni nazor; od tu pa vodijo niti do človeka, do skrivnostno snujočega sveta osebnosti. Kako različni bodo naši zaključki o kulturi, če izhajamo iz tega svojega stališča, od onih, do katerih mora priti vsak, ki rešuje ta problem v luči materialistične ideologije, kar je zgrešeno že a priori, kot bomo izkazali pozneje; kako neizmerno se poglobi naš pogled v bistvo in zakonitost našega duševnega življenja in kako neskončno širše možnosti za bodočnost lahko izkažemo s te strani: o tem, mislim, ne more biti nobenega dvoma, nobene nejasnosti že sedaj.

Stavita se nam tu, ob tej misli na svetovni nazor, dve vprašanji, ki zahtevata nujnega odgovora. Prvič: ali med svetovnim nazorom in kulturo, oziroma posameznimi elementi, ki tvorijo kulturo, obstoji kako razmerje; drugič: kakšen svetovni nazor, materialistični ali religiozni, izkazuje večje možnosti kulturnega udejstvovanja, oziroma v našem primeru kulturne obnove.

Umetnost nedvomno pomenivažno kulturno področje, po mnenju nekaterih velikih mislecev celo najvažnejše. Veliki francoski sociolog Gustave Le Bon naravnost trdi, da je umetnost središče kulturnega življenja mnogih narodov, dasi ne pozabi pristaviti, da pa v velikem organizmu kulture marsikaterega in to ne najmanj pomembnega naroda ravno umetnost ne igra božve kako pomembne, ampak samo podrejeno vlogo. Ali pa vsaj, če je že umetnost v skupnosti narodovega življenja pomenila veliko, ta ni dosegla viška svojega razvoja, ko je narod stal v najvišji dobi svojega kulturnega udejstvovanja.

Gustave Le Bon izvaja sicer na podlagi svojih socioloških raziskav² značaj kulture, oziroma njenih elementov, torej tudi umetnosti iz psihe naroda, iz njegovega duševnega ustroja in izrečno poudarja, da ta značaj ne izvira iz svetovnega nazora (religije), navajajoč, da so narodi z istim religioznim naziranjem ustvarili med seboj docela različne tipe umetnosti.

Kje tiči napaka v njegovih izvajanjih, o tem tu ne bom razpravljaj, ne glede na to, da on govori le o značaju umetnosti, o raznih njenih tipih, kar je pomankljivo, če skušamo rešiti zamotani pojav umetnosti. Omenim naj le, da tudi sodobna sociološka veda napravlja natančno iste pogoške prav tedaj, ko izljučno s svojega stališča presoja razna območja kulturnega življenja, kar bom imel priliko natančno omeniti še pozneje. To velja zlasti za one sociološke vede, ki stoje na stališču naturalistične in materialistične ideologije.

Jaz se hočem tu omejiti le na umetnost, ker jo smatram za najtočnejši in najnujnejši izraz našega življenja, za najvažnejše, najpomembnejše področje naše kulture. Že vnaprej pa vključujem tezo, ki jo hočem dokazati na podlagi svojih izvajanj, da je namreč umetnost vedno v najtesnejšem razmerju s svetovnim nazorom, ki mu gre pri tem pojavu našega življenja važnejša in pomembnejša vloga kakor vsem ostalim faktorjem, tudi naši duševni strukturi, da je tedaj umetnost vedno izraz svetovnega nazora in to ne le svetovnega nazora dobe, v kateri je nastala, nego pred vsem svetovnega nazora umetnika samega, izraz njegove osebnosti.

² V knjigi »Les lois psychologiques de l'évolution des peuples«.

Gre torej tu za to, da poizkusimo rešiti dvoje vprašanj, kakor smo si jih zastavili že spredaj, ko smo se ozirali na kulturo sploh. Ti dve vprašanji se tu glasita: 1. ali med umetnostjo in svetovnim nazorom obstoji kako razmerje, dalje: kakšne vrste je to razmerje, ali kavzalne ali samo funkcionalne; 2. kakšne umetniške možnosti izkazuje ta ali oni svetovni nazor. Kajti rešitev problema razmerja umetnosti in svetovnega nazora ima polni zmisel le tedaj, če rešimo tudi to drugo vprašanje. V tej razpravi se omejim le na prvo izmed stavljenih vprašanj.

Seveda se tu izkaže potreba, v zvezi s tem glavnim vprašanjem rešiti še nekatera stranska, ki se nam tu obenem z glavnim sama po sebi stavijo. Toda ugodna in povoljna rešitev teh vprašanj je v veliki meri zavisna ravno od rešitve vprašanja, ki sem si ga stavil za izhodišče svojemu naziranju o umetnostnih vprašanjih. To velja v prvi vrsti za naše estetsko naziranje.

Drugo vprašanje, ki sicer ni nič manj važno in zanimivo, dasi ni v tako ozki zvezi s prvim, pa nameravam obdelati v posebnem članku, kjer hočem razpravljati o umetniških možnostih materializma in religioznega svetovnega nazora.

Potrebno se mi zdi naglasiti, da se prav dobro zavedam, da bi širko-poteznost problema zahtevala obširne znanstvene razprave, ki bi šele bila možna podati izčrpno analizo in vsem podrobnostim ustrezajoč odgovor stavljenega vprašanja. Ali nemogoče mi je, te svoje misli v tem okviru, ki sem si ga odmeril, podati na tako široki zasnovi. Moj namen je le, da opozorim na problem, ga označim in rešim v bistvenih točkah, kolikor je pač potrebno vsaj za površno razumevanje.

Danes smo, hvalabogu, že tako daleč, da se vsaj upamo spet enkrat govoriti o tem problemu, ne da bi se nam bilo treba bati očitka »reakcionarcev«. Zdi se celo, da premnogi sodobni znanstveniki prav to vprašanje o osebnosti in svetovnem nazoru v umetnosti smatrajo za glavno, ki treba odgovoriti nanj, če naj se približamo zadovoljivi rešitvi kompliciranega problema našega kulturnega življenja. Pripomniti pa moram že tu, da vprašanja ne razumejo pravilno tisti, ki govore o nekem samovrstnem umetniškem svetovnem naziranju, stavljajoč torej to »umetniško gledanje« sveta v nasprotje z onim, ki na filozofski način skuša razrešiti uganko življenja. Tudi to je problem, priznam, ali docela druge vrste. Da gre tu naposled le za nekako razliko v metodi, je, mislim, vsakomur jasno.

K osvetlitvi vprašanja umetnosti, zlasti glede našega problema, so mnogo pripomogle literarne vede in kulturna filozofija (Dilthey, O. Walzel, H. Heffele, G. [Simmel]), ki so v zadnjem času dosegle velik napredek, zlasti v zmislu notranje poglobitve, ki se kaže i v njihovi metodi i v stavljanju problemov. Veliko so pa k tej razjasnitvi pripomogle tudi takozvane sociološke vede (Taine, Guyau, Lederer, A. Weber), ki pa prerade greše v tem, da na nedopusten način tolmačijo pojave duhovnega življenja, razlagajoč jih izključno z socioloških vidikov, pozabljajo pa pri tem na glavni faktor, ki je tu soudeležen, namreč na osebnost. Zame je ravno vprašanje osebnosti izhodišče vsega, osrednja točka problema našega življenja. V kakšni zvezi stoji osebnost in tedaj tudi razna kulturna področja z družabnostjo, s tako zvanim okrožjem, bom, upam, na kratko tekom razprave še pokazal.

Ko tedaj v toliki meri naglašam važnost osebnosti, se dobro zavedam, da se moramo tu vprašati, kako se je ta osebnost oblikovala. Seči nam je tu prav v pečetne faze razvoja, ko se je osebnost pričela oblikovati. Tu nam je v poštev jemati vse različne činitelje, ki so na ta razvoj kakorkoli vplivali, bodisi pospeševalno, bodisi oviralno: vtisi otroške, še nezavestne dobe, dedičnost, dušni ustroj (normalna razvitost, patološki pojavi), dalje vzgoja, tradicija, navade, milje, družba. Tako nam postanejo umljivi »sociološki« vplivi,

ki jih zlasti poudarja sociološka veda. V tem zmislu je vsaka osebnost resnično več ali manj produkt »okolice«, da se izrazim na stari, tako zelo splošen način. V nasprotju z onimi, ki trde, da je osebnost izključna posledica okrožja (Taine), pa utegnejo imeti bolj prav oni, ki priznavajo sicer na eni strani vpliv okrožja na osebnost, ki pa potem iz sebe tvorno vpliva na okolico (Guyau).

Kako nam je pojmovati osebnost, o tem bom na kratko govoril pozneje. Že tu pa naj omenim, da nikakor ne v onem materialističnem zmislu neomejenega individualizma, ki mu je vrhovni princip neomejena samovoljnost, brez ozira na etos, sočloveka, Boga. Izoblikovati svojo osebnost nam pomeni toliko, kot najti svoje resnično bistvo, ugledati svoj pravi, nespačeni obraz, doseči harmonijo samega sebe z vsemi in z vsem. Že to dvojno, tako zelo različno pojmovanje osebnosti pa nam da slutiti, da o kaki v bistvu enotni kulturi (torej tudi umetnosti), ne moremo govoriti, pa naj si je značaj teh različnih kulturnih prizadevanj še tako sličen in enoten.

Prizadevanje onih sociologov, ki skušajo razvoj kulture razložiti le iz plemena, iz narodove psihične strukture, nam postane razumljivo, če si predočimo, kako ogromne važnosti je pri izoblikovanju naše osebnosti in našega svetovnega nazora uprav »značaj« naše duševnosti, kar je pač v največji meri odvisno od pripadnosti k plemenu; to je zlasti razvidno iz dejstva, kako različna plemena docela na svoj način izoblikujejo na novo sprejeti isti religiozni svetovni nazor. Ali ne le sama pripadnost k plemenu, nego tudi doba odločuje tu. Srednjeveški kristjan je na drugačen način izoblikoval svoje religiozno življenje kakor sodobnik; vzhodni, čuvstveni človek ga oblikuje drugače kakor zapadni, racionalistični.

Ali na tej poti bi zašli predaleč od cilja, ki smo si ga zastavili. To so vprašanja, ki spadajo bolj v teorijo o osebnosti in svetovnem naziranju ter v sociologijo. Popolnoma abstrahirati jih tukaj nismo mogli in smeli, mislim pa, da zadostuje to malo, kar smo navedli.

Seči nam je tedaj naravnost in medias res. Izhodišče našemu dokazovanju bo tvorila, kar je po današnji znanstveni metodi izkazano kot edino pravilno, analiza umetniškega ustvarjanja. Zadovoljivo tozadevno analizo pa nam more podati psihološka veda, ki je osnovana na principu analitične metode.

Že tu pa moram za svojo osebo pripomniti, da nam tudi psihologija niti danes niti kdaj pozneje ne bo mogla odgovoriti na vsa tozadevna vprašanja. Življenje osebnosti sega namreč pregloboko v metafiziko in zato nam ostanejo zadnje njene globine nepojasnjene. Zlasti zadnjih metafizičnih vzrokov pojava umetnosti ne bomo po moji sodbi odkrili nikoli. Stari so tu videli delovanje mističnih božanskih sil in zdi se, da tudi mi, moderni vseznalci, ne bomo mogli razložiti kulture kot nekaj samočloveškega, samočasnega. Če se mi posreči, dokazati razmerje med kulturo (umetnostjo) in osebnostjo, je to eo ipso potrjeno; kajti odvisnost osebnosti od metafizike, njena globoka vkoreninjenost v kozmičnost je izkazana iz mnogoterih vidikov. Ozirati pa se nam bo pri vprašanju, odkod in zakaj umetnost, predvsem na izjave umetnikov samih, ki so resda izraz šele naknadnega zaznavanja in dognanja, kajti gotovo je, da niso taka mnjenja ustvarjena v hipu umetniškega ustvarjanja, in zato niso povsem točna. A točna so ta dognanja vsaj toliko, kot bi bila ona, do katerih bi mogli dospeti potom kakršnekoli znanstvene špekulacije.

A toliko, kot je za dokaz moje trditve potrebno, nam more izkazati tudi psihologija. Taka psihološka analiza umetniškega ustvarjanja nam namreč pokaže, da umetniško ustvarjanje ni morda zgolj nekaj, kar bi mogli istotetiti s samo fizikalnimi dogajanjem (proces), ampak se nam ta pojav umetniškega ustvarjanja izkaže kot eminentno duševnega značaja. To psihološko ozadje je pri

tem pojavu umetniškega ustvarjanja tako bistveno in nujno, da si, po odmislitvi tega ozadja, omenjenega pojava umetniškega ustvarjanja niti misliti ne moremo.³ Tako pridemo do subjekta, do osebnosti, do njenih doživljanj kot temelja in izhodišča umetniškega ustvarjanja — torej do tja, kjer nam je ravno iskati korenin svetovnega nazora.

Ko smo tedaj prišli do doživljanj našega subjekta in smo jih označili za izhodišče in temelj umetniškega ustvarjanja, s čimer smo vsaj na splošno že tudi odgovorili na svoje glavno vprašanje o razmerju med umetnostjo in svetovnim nazorom (osebnostjo), pustimo za enkrat še ob strani vprašanje, kakšna so ta doživljanja in v kakšni zvezi so z umetnino kot tako. Jasno pa je že tu, da nam bo odgovoriti tudi na to vprašanje, kajti nobenega dvoma ni, da je odgovor nanj za našo sodbo o umetnini, v kateri se nam osebnost razodeva, načelne važnosti, kar se bo izkazalo zlasti v mojih poznejših izvajanjih, ko bo govor o umetniškem izrazu, o tem, kako si stojita v umetnini nasproti vsebina in izraz (*Gehalt und Gestalt*); in pa, ko bo ob osebnost umetnikovo trčila še osebnost uživalca, činitelja, na katerega umetnik po svoji umetnosti tvorno vpliva, ga tedaj oblikuje v zmislu notranje poglobitve (ali tudi poplitvitve). Ta činitelj se bo izkazal kot nujno nepogrešljiv brž ko bomo izkazali neopravičenost gesla *l'art pour l'art*, kar smo si tudi zastavili kot eno izmed nalog te razprave. Da je rešitev tega vprašanja načelne važnosti tudi za naše estetsko naziranje v umetnosti, mi bo mogoče izkazati, ko bo govor o tem.

Jasno pa je, da trčimo, kakor hitro skušamo odgovoriti na vprašanje o kakovosti naših doživljanj, spet na svetovni nazor. Svetovni nazor namreč oblikuje našo osebnost ter daje smer in značaj našemu življenju. Analiza naše duševnosti nam izkazuje, da se samostojni svetovni nazor v vsakem izmed nas začne izoblikovati tedaj, ko se k življenju prebudi naša osebnost, ko se torej zavemo svoje individualnosti. Že na drugem mestu je bilo povedano, katere činitelje moramo tukaj vse upoštevati. Pokazali smo silni vpliv okolice (dobe), na drugi strani nam bo sedaj pokazati, kako osebnost tvorno vpliva na okolico. Ker je tukaj govor o umetniku, bomo izkazali ta vpliv le z ozirom na njegove umetnine. Kakšno zajednico tvorijo tedaj umetnik in »občinstvo«, ali zgolj kulturno-socialno ali morda tudi globljo, etično-religiozno, nam bo mogoče pokazati v nadaljnjem.

Tu se pokaže potreba, da nekoliko podrobneje določimo pojem svetovnega nazora in osebnosti. Jasno je, da tu ne gre za svetovni nazor v tako zvanem filozofskem zmislu, tedaj ne morda za kak sistem; kajti gotovo je, da je pojem »svetovnega nazora« tu le verbalnega značaja in zadobi svoj zmisel šele, če ga istovetimo nekako z označbo: naše stališče do sveta (*Weltstellung*). Da pa to »stališče« ne bazira le na kakih zgolj umskih dognanjih, ampak se opira tudi na spoznanje in dognanje, na »videnja« drugačne narave, do katerih pa dospemo po »notranjem sluhu, ki mu je dano slutiti neizrečeno« (*Trubeckoj*). Pri nekaterih (mistikih) skoraj izključno na dognanjih te druge vrste. Sicer pa noben svetovni nazor (v subjektivnem zmislu, kar je vsaj zame sploh izključno veljavno) ni zgrajen zgolj na dognanjih umske spekulacije. Psihoanaliza oblikovanja našega svetovnega nazora nam to v obilni meri izpričuje. Trditi moremo celo, da noben filozofski sistem ne bazira izključno na dognanjih te vrste. In prav stik s transcendentalnim svetom nam je iskati v neizrekljivih in nedoumljivih globinah duše, v svetu intuicij in ljubezni, v sferi nadracionalnosti in nikakor ne v svetu razumskega spoznanja. Končno pa se naš zaključek bistveno prav nič ne izpremeni, če tudi privzamemo (kar mi seveda nočemo in ne moremo) naziranje nekih sodobnih teorij, ki izhajajo iz Kanta, češ, da o svetovnem nazoru moremo govoriti le tedaj, ko ta dobi svojo racionalno for-

³ Prim. Fr. Veber: O umetniškem ustvarjanju, Lj. zvon 1922, str. 321.

mulacijo, torej kot o filozofiji vrednot, kot o sistemu norm, po katerih naj se uravna potem naše življenje, po sistemu, ki je pa seveda neodvisen od življenja subjekta, torej »objektiven« svet resnic. V tem slučaju smatramo naše doživljanje kot po teh normah se uravnavaajoče; je tedaj zveza s svetovnim nazorom izkazana tudi na ta način.

Moremo torej sklepati: naj je način, kako spoznavamo vrednote, tak ali drugačen, eno drži, da so namreč naša doživljanja usmerjena po tem spoznanju, bodisi pozitivno, bodisi negativno. Po tem spoznanju, po tem dojemanju vrednot namreč uravnavamo svoje odnose: do staršev, do žene (svoje in tuje), do otroka (svoje in tuje), do narave, do sočloveka, do družbe, do Boga. Značaj naših doživljanj bo odvisen od tega našega spoznanja, ali recimo prepričanja ne samo, kadar so ta doživljanja v skladu s tem prepričanjem, ampak tudi tedaj, kadar so temu nasprotno usmerjena. S tem moramo računati, ker nas življenje uči, da o vedno harmoničnem življenju osebnosti vsaj na splošno ne moremo govoriti. V poštev moramo jemati seveda tudi čas, ko o kakem trdnem spoznanju vrednot ne moremo sicer še govoriti (iskanje svetovnega nazora), ko smo torej šele usmerjeni nekam, kjer se bodo morda našemu življenju razodele vrednote, ki jih bomo kot take sprejeli. A značaj teh naših stremljenj in iskanj sigurno že tu nosi znak neke enotnosti s končnim mirom. Vse to smo morali cmeniti, če hočemo, da nam postane umljiv izraz našega življenja, umetnost.

Mislim, da je jasno že zdaj, zakaj mi tu predvsem gre. Zdi se sicer skoraj paradokso, ali vendarle moramo danes šele izkazati najtesnejšo zvezo umetnosti z življenjem. To dejstvo namreč ni tako zelo samoobsebi razumljivo, kakor bi pričakovali mi. Čeprav so to preprosto resnico poznali že v starem veku, so pa dejansveno vedno eksistirali poizkusi, to dejstvo zakriti in umetnost razložiti kot nekaj samosvojega ter jo iztrgati iz osrčja življenja. In dasi so veliki duhovi vedno pravilno skušali tolmačiti ta pojav našega življenja in so se dvigali v oster protest proti vsem sličnim poizkusom umetnost proglasiti za nekaj neresničnega, iluzornega, se je vendar posrečilo laž obleči v krinko resnice, kar se je seveda moglo zgoditi samo v absurdnosti 19. veka, ko je bahato kraljeval tako zvani l'homme-machine.

Popolnoma odveč se mi tu zdi posegati daleč nazaj v zgodovino problema, ki ga skušamo rešiti. Saj bi bilo preobširno, na tem mestu podati samo najkrajši pregled iz zgodovine bojev za to naziranje; kajti bilo bi nam seči daleč nazaj, vsaj do grških mislecev, vsaj do Platona. V kolikor bo to potrebno, bom storil na drugem mestu, ko bo govor o našem estetskem naziranju! Omenim naj le, da je ta razvoj prav v naši sodobnosti dospel v najkritičnejši stadij, zato pa tudi upamo, da ga naša doba reši povoljno in končnoveljavno. Iz zmotnih naziranj, v katera nas je zavelo prošlo stoletje, bo sicer mogoče najti izhod samo z naporom vseh sil; vendar kažejo znamenja, da se majejo in rušijo stare trdnjave in na obzorjih že določno vidimo vstajati zarjo novih dni. Sodobna kulturna filozofija in umetnostne in literarne znanosti, oplojene z izsledki prejšnjih dob, grade pota bodočnosti. In vse kaže, da so na pravem potu. A tudi iz vrst ustvarjajočih samih vstajajo zidarji pri tem delu. Zdi se, da so baš oni najstrastnejši borci za resnico. Meni je docela umljivo, zakaj so se ravno umetniki dvignili zoper laž in zmoto v gromovit protest: saj kriče iz dna svojega srca, ki ne more več trpeti varanja javnosti.

Koliko intenzivnost je ravno v našem času dosegla ta borba, razvidimo iz besed, ki jih je napisal Paul Westheim, imajoč v mislih sodobno umetniško naziranje: »Das prinzipiell wichtige ist hier die Tatsache, daß im Ressentiment, das aus der Situation der Zeit herauskommt, eine Gruppe von künstlerisch Schaffenden zu dem Versuch drängt, einmal aus der ästhetischen Zielsetzung des Kunstschaffens hinüber zu wechseln in eine ethi-

sche, der künstlerischen Betätigung einen Sinn und Zweck zu geben nicht von der Kunst, sondern vom Soziologischen her...⁴ (Podčrtal jaz.)

Kaj je prav za prav na stvari, kaj umetniki v resnici hočejo dopovedati, mi bo mogoče jasno pokazati, ko si bomo na jasnem glede pojmov, kar bo mogoče, ko razložim svoje estetsko naziranje. Ali je to res nekaj tako zelo nasprotujočega si, kakor meni Westheim, ki očividno še prisega na stara gesla, ali pa je to le nekoliko nerodni izraz finega umetniškega instinkta, ki slutí prav: tudi o tem mi bo mogoče podati popolno jasnost.

Naj po tem kratkem ovinku preidem nazaj na svoje prvotno izhodišče, na moje dokazovanje razmerja umetnosti in svetovnega nazora. Tu naj navedem rezultate, katere izkazuje sodobna znanost o tem problemu. Za to, kar sem trdil jaz, ko sem se opiral na analizo umetniškega ustvarjanja, bodo nudile najtočnejše pojasnilo besede morda najbolj uvaževanja vrednega sodobnega literarnega znanstvenika O. Walzela: »Sobald die künstlerische Funktion des Wortausdruckes ergründet wird, ist auch schon das schwierige Gebiet der Wechselbeziehung von Gehalt und Gestalt betreten. Denn nach der künstlerischen Funktion des Wortausdruckes fragen heißt, den Gehalt erkunden, der in der Gestalt enthalten ist. Eine ungemein mühsame Aufgabe, die vielleicht überhaupt unlösbar scheinen kann. An Goethes Lied 'Der du von dem Himmel bist' ergibt sich, daß der echt künstlerische Wortausdruck des Gehaltes über alle Grenzen der Begrifflichkeit hinausgeht. Wir erleben nur diesen Gehalt, er wird uns nicht in logischen Worten mitgeteilt. Der Dichter selbst spricht durch die Gestalt des Kunstwerkes, die sich ihm wie etwas Selbstverständliches aufdrängt, etwas aus, das er anders gar nicht sagen könnte. Goethe forderte in diesem Sinne, daß man ihm Gleichnisse nicht verwehre, er erkannte, daß er sich anders nicht zu erklären wüßte. Solcher Gestaltausdruck des Gehaltes gilt selbst dem Dichter wie ein Wunder, und wie ein Wunder muß er auch hingenommen werden von dem Leser. Wer aber hätte den Mut, irgendwelche Gesetze im Reiche der Wunder zu bestimmen? Trotzdem glückt es in einzelnen Fällen, gewisse allgemeingültige Zusammenhänge von Gehalt und Gestalt des Dichtwerkes (des Kunstwerkes überhaupt) zu entdecken. Aller Gehalt gehört ins Gebiet der Weltanschauung. Wirklich läßt sich erweisen, daß unter Umständen Unterschiede der Weltanschauung zu Unterschieden künstlerischen Gestaltung führen.«⁵ (Podčrtal jaz.)

Kar Walzel tu govori o literarni umetnini, velja v polni meri za vsake vrste umetnino. Kajti, če preiščemo psihološke vzroke, zakaj je ta umetnik ravno pesnik, slikar, muzik, najdemo, da tu ne smemo iskati kake bistvene, načelne razlike, nego izhaja ta različnost le iz drugačnega načina našega doživljanja, kar je pač odvisno od splošnega značaja naše duševne strukture, na katero poleg raznih drugih činiteljev mogočno vpliva zlasti pripadnost k temu ali onemu plemenu. Kakor so pri vsakem posamezniku docela svojstveno razviti razni čuti: pri tem predvsem vid, pri onem zlasti sluh, pri tretjem zopet tip, tako so tudi načini našega doživljanja različno usmerjeni: ta vidi vse v podobah, oni dojame vse v melodiji, tretji v besedni metafori.

Zmotno pa je ono še danes razširjeno naziranje, da vsi ti faktorji, zlasti pa še razmerje med glavnimi prvinami naše duševnosti: razumom, čuvstvom, fantazijo odločajo pri notranji usmeritvi umetnosti. Ali boš realist, naturalist, ali pa ekspresionist, mistik, to ni odvisno od te ustrojenosti tvoje narave, nego od svetovnega nazora. Ideologija materializma, ki življenje pojmuje kot zgolj

⁴ Frankfurter Zeitung, Nr. 835. vom 10. Nov. 1923.

⁵ Glej »Neue Freie Presse«, 1923, št. 21.243 (4. nov.), O. Walzela članek: Gehalt und Gestalt im dichterischen Kunstwerk.

mehansko brezvoljno gibanje snovi, ki ji je potemtakem tudi kultura izraz neke kolektivne »psihe«, ta ideologija ne bo nikoli zmožna dati zadovoljiv odgovor na vprašanje o bistvu našega življenja. Jaz se s tem že tudi borim proti naziranju, da bi dobe rodile umetnike, saj je narobe res: osebnosti rode dobe. V koliko okrožje, doba vpliva na osebnost, ko se ta izoblikuje, smo že omenili. Kakor je bil ta vpliv velik, vendar pomeni to, kar osebnost doda iz sebe, neizmerno več. Značilno in zanimivo je, da so pristaši onega naziranja, češ, da je osebnost le produkt dobe, ravno sociologi, ki izhajajo s stališča historičnega materializma in pa literarni, umetnostni, kulturni zgodovinarji sploh, ki danes v splošnem še niso prosti kvarnega vpliva takih zmotnih naziranj. Kulturna filozofija (ta vprašanja spadajo namreč v njeno področje) bo v tem oziru, upajmo vsaj, pripomogla k drugačni usmeritvi in pojmovanju kulturnega razvoja. Saj ni res, da je sodobnost rodila umetnost kakor je n. pr. ekspresionizem. To umetnost je rodil religiozno usmerjeni svetovni nazor, ki je reakcija na materializem prošlega stoletja. To religiozno stremljenje pa izhaja iz poedincev, saj je splošnost, doba danes še materialistično usmerjena in le posamezniki so klicarji in kašipoti do novih vrelcev našega življenja, so zidarji dobe, ki bo religiozna, če priključijo k sebi vse blodeče v temi.

Preden preidemo k vprašanju *l'art pour l'art*, k vprašanju, odkod in zakaj umetnost, k vprašanju o namenu umetnosti, naj navežemo niti na svoja predidoka izvajanja s tem, da izpregovorimo nekoliko o umetniškem izrazu, o medsebojnem razmerju vsebine in forme. Zaključki literarne znanosti, ki smo jih navedli zgoraj, se bodo tu strinjali z našimi izvajanci.

Glede tega vprašanja so se do zadnjega časa razširjale načelne zmote. In tudi sodobna literarna znanost, razen izjem, ki smo jih zgoraj omenili, še vedno forme ne pojmuje duhovno, nego zgolj materialno kot golo tehniko kompozicije in umetniškega sloga z ozirom na ritmiko in metriko pri poeziji, z ozirom na barvo, linijo, kompozicijo pri slikarstvu in enako v vseh panogah umetnosti. Le redki so na pravem sledu, le redki vedo, da tu treba doumeti ves proces umetniškega ustvarjanja, vso dolgo pot od umetniške koncepcije (doživetje) do točke, ko to doživetje dobi svoj vidni izraz, ko je torej »umotvor« kot tak v celoti podan. Moramo tedaj tudi tukaj izhajati s stališča, ki smo ga zgoraj označili kot svoje izhodišče. Kajti priznati moramo: »Kein Kunstwerk läßt sich vom außen her erklären und begreifen. Was an philosophischen und biographischen Tatsachen beigebracht werden mag, das trifft doch immer nur gelegentliche und zufällige äußere Umstände, wie das Sein und Wesen des Kunstwerkes selber. Die einzige Quelle der Erkenntnis ist hier der fertige Körper der Dichtung, der dem tiefer dringenden Blick sich entfaltend Aufschluß geben muß über das natürliche Gesetz seines Wachstums und über den letzten Sinn seines Daseins.«⁶

Zadnji temelj umetnine tvori naše doživetje. S tem je že rečeno, da je umetnik človek, ki zavestno hodi svojo pot. Kajti iracionalno še ni, da bi moralo biti nezavestno. Šele tam, kjer se vrši ustvarjanje kot tako, volja umetnikova nima nobene oblasti več. »V hipu ustvarjanja ni nobenih računov več,« pravi Zupančič. Izražanje notranjosti, oblikovanje se vrši po zakonih, ki se jim mora umetnik podvreči in zato umetniški izraz, umetniška forma ni odvisna od njegove samovolje. Kako smešni so tisti, ki se drznejo umetniku predpisovati formo, saj se ta oblikuje po zakonih duha. Tisti, ki n. pr. sodobni umetnosti očitajo, da »nima forme«, ne razumejo nič o umetnosti. V tej svoji nevednosti uče sodobnega umetnika, naj se vrne k študiju klasicizma. Ali ne razumete, da je ta kaotična, vse meje presegajoča forma ravno nova forma (če ni stara forma, zato še ni ne-forma), najadekvatnejša za to umetnost,

⁶ H. Hefele: Das Wesen der Dichtung.

ki je religiozna: odsev je brezbrežnosti, neskončnosti, svobode, večnosti religioznega življenja v nas.

Ali zato mi tukaj v glavnem ne gre. Kot najvažnejšo nalogo sem si tu stavil, da izkažem neločljivost vsebine in forme (Gehalt und Gestalt), ki v umetnini tvorita enoten lik, ki pomeni sintezo vsebine in oblike. To si moramo zapomniti za naše estetsko naziranje. Umetnik ne daje prednosti vsebini ne obliki. Prvotno gre sicer prednost vsebini, ker pa te vsebine ni mogoče podati drugače kot le v njej najadekvatnejšem izrazu, zato je za umetnika forma enako važna. Saj v umetnosti velja: ker t a k o poveš, t o poveš: Izraz je vedno nosilec vsebine in se po njej ravna. »Wo wir uns im Reich des Ästhetischen umblicken, in den Gebieten ästhetischer Natur, Kultur und Kunst, haben wir stets Werke vor uns, Einheiten aus Leib und Seele. Die Leiber oder die Dinge, die wir ästhetisch nennen, gehen stets mit Seelen eine Einheit ein, mit einem Wort: Sie sind ausdrucksvoll, sie drücken seelischen Gehalt aus.«⁷

Seveda nam gola znanstvena analiza umetniškega ustvarjanja ne da točnega odgovora. Tu je kompliciranost in skrivnost pojava večja, kot si mislimo. Jaz sem na to opozoril že tedaj, ko sem govoril o odnosu osebnosti do metafizike. Doživetje in pa vsebina doživetja se ne ločita več. »Der Weg, auf dem die Idee zum Gehalt, zur fühlbaren und faßbaren Auswirkung ihres innersten Wesens wird, ist der ihrer Versinnlichung und zugleich der ihrer Rationalisierung. In der Dichtung wird die Idee konkretisiert und zugleich verallgemeinert. Unter Gehalt begreift man gemeinhin das, was in der Dichtung selber gestaltend lebendig ist und was durch die Dichtung aus dem Bereich des persönlichen Erlebens ins Objektive der Erfahrung gegeben werden soll.«⁸

Seveda ni stalne sheme, ki bi se mogle normatizirati. Vsak ustvarja po svojem značaju in zmožnosti, končno pa vsaka umetnina, kar se moči izraza in dovršenosti tiče, nosi le odtisk srečnega hipa, ki prav za prav ustvarja po umetniku. In to je merilo talenta in nam bo merilo za klasifikacijo umetnosti. Na drugi strani pa je enako nesporno, da razkazovanje oblikovalnih zmožnosti ni namen, nego izhodišče ustvarjanja, sredstvo za izražanje notranjosti. Slog ni in ne more umetniku biti cilj.

S tem smo se približali vprašanju *l'art pour l'art*. To umetnostno geslo, ki izhaja od francoskih romantikov, je v 19. stoletju, pa tudi v polpretekli dobi našlo mnogo pristašev. Danes ga smatramo za premagano stališče. Vendar tega vprašanja ne gre premotrivati s historično-kritičnega stališča, nego s filozofskega, saj je jasno na prvi pogled, da je to vprašanje principielnega značaja. Da je tako naziranje v resnici eksistiralo, vemo, dalo bi se tudi razložiti, pod kakšnimi okoliščinami je nastalo. Gre pa nam tu za vprašanje, ali je sploh upravičeno, ali pa je morda le izraz docela napačne analize in napačnega pojmovanja pojava umetnosti. Umetnostna gesla, ki ne temelje v resničnosti, so itak samo enodnevni krik, ki zamre. In dvom o upravičenosti takega naziranja nam zbudi že študij umetnostne zgodovine, saj nam ta priča, da umetnosti, ki bi odgovarjala temu geslu, bilo ni. Bili so pač poizkusi raznih umetnikov, ki pa so bili le poizkusi, za življenje umetnosti ne pomenijo nič. In tudi pristaši takega naziranja, ki so aktivno umetniško delovali, v svoji umetnosti, v kolikor je ta bila plodna, niso sledili temu geslu. Naj navedem za primer samo Stephana Georgea. Kljub vsemu artizmu ni ubil v sebi resničnega umetnika in večina njegovih najlepših pesmi še zdaleka ne zasluži naziva golega artizma. Njegove pesmi so izraz povsem določenega svetovnega nazora, kot pri malokom. S tem pridemo seveda do raznih subjektivnih razlag tega gesla in gotove take razlage ga seveda upravičujejo.

⁷ Alfred Werner: Philosophie der Kunst, Rösl & Cie., München 1921.

⁸ H. Hefele: Das Wesen der Dichtung.

In v onem prvotnem zmislu, ki so ga s tem geslom *l'art pour l'art* hoteli izraziti francoski romantiki, ne da bi tajili zvezo umetnosti z življenjem, nego da jo zavarujejo pred onimi, ki so jo hoteli zlorabiti, pred pedagogi in moralnimi filistri, mu moremo upravičenost priznati tudi mi. Oni zmisel, ki ga mi danes pripisujemo temu geslu, so mu dali šele v 19. stoletju, ki je kot vse drugo, tudi umetnost skušalo ločiti od življenja. S koliko upravičenostjo, o tem ni treba povedati mnogo novega, saj vse, kar smo v predstojećih izvajanjih povedali o umetnini, o razmerju vsebine in forme, more tu služiti kot protidokaz za tako naziranje. Še bolj se bo izkazala neupravičenost takega naziranja, ko bomo govorili o estetiki. Videli bomo, da za nas ne more veljati načelo *l'art pour l'art*, nego, kot smo že in še bomo izkazali, *la vie pour l'art* in *l'art pour la vie*.

Umetnost ni sama sebi namen, umetnost ima svojo ceno samo, v kolikor služi življenju. »Die rein artistischen Qualitäten sind allein nicht entscheidend. Die Frage, was für eine Persönlichkeit der Künstler gewesen, was er uns zu sagen hat, ist besonders bei feinsinnigen Kunstkennern oft hinter den rein technischen Problemen zurückgestellt worden. Gerade der nordische Mensch wird sich jedoch bei dem Schlagwort 'l'art pour l'art', bei der noch so brillanten Technik auf die Dauer nicht beruhigen. Man kann die Kunst aus dem großen, teils offensichtlichen, teils versteckten Wirkungszusammenhänge der Werte nicht willkürlich herauslösen. Was wir als Teilgebiete in Wissenschaft, Wirtschaft, Technik, Religion und Kunst theoretisch konstruieren, ist ein großer, die Kultur bildender Zusammenhang.«⁹

Kaj izpričujejo umetniki sami glede naloge umetnosti? Naj navedem samo par primerov najbliže nam stojećih. Ivan Cankar pravi v svojem Uvodu: »Ták mu je bil dán ukaz, ki se mu ne more upreti; dán mu je bil tisto uro, ko se je v njegovem mladem, prezgodaj razcvelem srcu prvikrat napol zavedno zgenila nova beseda; v tistem hipu, ko je prvikrat, napol še v sanjah, vzkliknil iz globočin... Srce se vijé in stiska od bolečine, brani se, rajši bi molčalo; ali molčati ne sme, trpeč mora oznanjati svoje trpljenje, ker taka je sodba in zapoved... On ve, da so si v tistih tihih globočinah vsi ljudje bratje, kakor nikjer drugje, tudi v cerkvi ne... En sam človek je... Ni ga strah... ali sram ga je... čiste lepote, ki jo hrani zaklenjeno v sebi... Skrbljivo čuva, da bi nikoli nihče ne zvedel za kapelico, v kateri hrani svoje najsvetejše boli, svoje najtišje radosti, brezmadežnost svoje mladosti, svoje najplemečnejše dejanje... Tebe, romar, ne sme biti sram! Tebi, romar, je ukazano od nebes... Nimaš pravice, da bi zaklepal duri... Če te vabi luč iz brezdanje globočine, se moraš spustiti vanjo brez obotavljanja in brez bojazni, da prineseš ljudem to luč... Ne molči, da ne boš tožil gluhim grobovom...!«

In *l'art pour l'art*? In tisti, ki uče, da je slog namen in forma cilj? In tisti, ki govore o zgolj »umetniški« lepoti? Priznam, umetniški izraz, forma je nekako tisto okno, skozi katero ugledaš lepoto; ali istovetiti z lepoto se ne sme. To mistično, etično-religiozno zajednico duš, o kateri tu govori Cankar, in pa veliki etični pomen umetnikovega trpljenja za skupnost je doumel celo prosti narod v svoji intuitivni ljubezni in je v »Desetnici« to svoje spoznanje pretil v simbol. V tem živlenskem zmislu je treba umeti njegovega »romarja« in ne morda v zmislu kakega zgolj kulturnega romarja.

Anton Vodnik pravi, govoreč o razmerju umetnika in občinstva¹⁰: »Pesem: ne klasifikacija besedne umetnosti, temveč — zadnje sladkosti njene in naše simbol svetla: materina uspravanka... Življenje pojoče besede je doživetje. Do-

⁹ A. Werner: Philosophie der Kultur.

¹⁰ A. Vodnik: Pesem in ti, Dom in svet, 1924, str. 32.

živeti: iz večnosti uzreti samega sebe, prijeti se za roke in se voditi na bregeve studencev, ki iz vseh pomladi teko... Doživeti: srečati samega sebe, iti poslej tesno tesno skozi svojega videnja blisk od vzhoda do zahoda... Nujnost doživetja je: razodeti se, da si ohrani duša svetlo ravnesje v sebi, med seboj in svetom. Da ne zatemni občestvu sester... Doživetje je stvariteljsko, zato je njegova volja usmerjena v porajanje večnostnih vrednot... Zato je umetnina organizem, ki ima v sebi vso polnost življenja. Sankcija njene poslanstva pa je, da je izraz večnostne zavesti enotnosti naše osebnosti, osvojitve našega bistva, prižganega v onostranosti... Zato je vsaka umetnina stopnjevanje neskončnosti našega življenja, pomnoževanje vrednot za večnost. Ker le osebnost ima v sebi njeno ceno, ki nas bo odrešila k sebi v Bogu.»

In Župančič izjavlja¹¹: »Meni je pesem izliv vse notranjosti, zdravja in moči, tako da se mora sama zapeti... Meni je poezija izliv neke napetosti v človeku. Ta izliv je tem bolj krepak, tem bolj v zvezi z življenjem, tem več globlin in več širin obsega, s čim večjo intenzivnostjo je poet gledal svet in čim intenzivneje je živel z umom, voljo in strastmi. Poezija je neka pot do samega sebe in do človeka, neko živo gibanje proti stvarem in središču vsega, približevanje centru. V stvarjanju se človek bliža Bogu. To stvarjanje je slepo, a bolj bistrogledo kot ves intelekt. Takrat čutim, da ni ničesar okrog mene kot neka moč in žarenje na vse strani. Svet je takrat kot velikanska klaviatura in če pritisneš in vprašaš: Si tukaj? — ti odgovori v zvoku duh: Sem. Čim večji je umetnik, tem obsežnejša je klaviatura, in če bi bil popoln, bi mu pel ves svet. Laž je pa tisto, če človek v trenutkih, ko ni v njem sile, hoče markirati to veličino. To je verzificiranje, hinavščina, umetnost pa je resnica sama...«

Podobnih izjav bi navedli lahko brez števila. Naj bo dovolj. V prilog larpurlartističnega naziranja ne govore vse te izjave. Potrjujejo pa to, kar smo trdili v svojih izvajanjih na podlagi umetnostne analize. Pri vprašanju, zakaj umetnik ustvarja, bi prišli torej v pošttev sledeči trije faktorji: preobilje sil, nagon stvarjanja (ne samo v psihobiološkem, nego tudi v višjem, duhovnem zmislu), *ethos*.

Ko smo tedaj z nekih strani analizirali umetnino, označili umetnikovo razmerje do nje, nam sedaj preostane še naloga, orisati stališče uživalca, ki ga ta zavzema do umetnine. Mislim, da to moramo storiti v zvezi s prvim, kajti umetnost je za to tu (to ni samo prejudicirana ji naloga, ta njen zmisel smo izkazali), da imajo ljudje kaj od nje, obenem pa je tudi jasno, da se to stališče dá orisati le na podlagi že dognanega, povedanega i z ozirom na umetnino kot samostojno tvorbo i z ozirom med njo in njenim stvarnikom. Gre tedaj tu za to, da spregovorimo o tako zvanem »estetskem« uživanju umetnine. Tu se nam vsekakor pokažejo večje težkoče, kot v naših predstojećih izvajanjih, in to z ozirom na sledeče.

Izven vsakega dvoma je, da je ta pojav doživljanja umetnine zelo kompliciran. Težkočo napravlja tukaj pa še dejstvo, da ravno v tem oziru danes vlada še vse polno nejasnosti, napačnih naziranj in razlag, vsled česar mnogi sklepajo napačne kompromise. Če pomislimo, da je analiza umetnosti bila drugačna, kot smo jo izkazali mi v svojih izvajanjih in če k temu pridenemo še to, da je tako naziranje tvorilo izhodišče ne le filozofiji, kritiki, nego tudi umetnosti, literarni zgodovini, tedaj bomo razumeli, da smo v tem oziru šele na početku pravičnega pojmovanja in da končno razjasnitev še krije bodočnost pod plaščem negotovosti.

¹¹ Izidor Cankar: Obiski, 1920, 170/171.

Jasno pa je, da moramo najprej priti na čisto glede pojmov, sicer se ne bomo razumeli. In če se tudi tu vprašamo po vzrokih zmotnih naziranj, si moramo spet odgovoriti, da največ krivde nosi materialistično 19. stoletje. Tudi tukaj ne moremo problema zasledovati od prvih početkov, omenimo pa lahko, da so stari misleci (grški filozofi: Platon, Aristoteles in pa aleksandrijski, novoplatoniki: Plotin) bili bližje resnici, kot mnogi misleci zlasti že omenjenega 19. stoletja in to iz enostavnega vzroka, ker so v večji meri upoštevali življenje.

Le tako, da je filozofija izgubljala tla pod seboj, zvezo z življenjem, na drugi strani pa vsled materialistične usmerjenosti življenja, si moremo razložiti taka naziranja o življenju in o umetnosti, kot nam jih izkazuje prešlo stoletje s svojim geslom *l'art pour l'art*. Le v tem bogoodtujenem, materialističnem svetu, ki mu je življenje bilo zgolj mehanizem, zgolj pojavnost, se je mogla roditi ideja samo formalistične estetike. A tudi nobena samo idealistična estetika ne prenese naše kritike, vsaj v kolikor se nanaša na umetnost. Saj celo najbolj duhovne panoge umetnosti, kakor sta n. pr. arhitektura in glasba, ne moreta izhajati brez materialnih sredstev, če naj veljata kot umetniški izraz lepote. Jasno pa je tudi, da je vsako samo formalno posmatranje umetnosti nedopustno in že a priori zgrešeno. Mislim, da smo to izkazali v zadostni meri. Alfred Werner pravi: »Ob ich in Wirklichkeit eine Tänzerin sehe, ob ich eine der vielen Tänzerinnen bei Degas oder das Drama bei Max Klinger betrachte, ob ich mich nachts bei stürmischen Wetter in einem ostpreußischen Dorfe aufhalte oder ein ähnliches Stimmungsbild Ludwig Dettmanns genieße, stets ist mir zugleich mit der äußeren Form ein innerer Gehalt geboten.«

Naglasiti pa je treba, da moramo za enkrat popolnoma abstrahirati onega činitelja, ki do umetnine ne stoji v subjektivnem, ampak objektivnem razmerju, kakor n. pr. kritik, literarni, umetnostni, kulturni zgodovinar, znanstvenik sploh — tedaj činitelja, s katerim umetnik sploh ne računa. To moram storiti še s posebnim ozirom na to, ker se zlasti danes, ne le pri nas, nego povsod, to subjektivno in objektivno stališče zamenjuje, napačno tolmači in nekateri širijo celo zmotno naziranje, kakor da bi to dvoje, po svojem bistvu tako različno stališče do umetnine moralo biti združeno v enem subjektu. V kakšni zvezi stoje te panoge (kritika, lit., umet. zgodovina) z umetnostjo in kakšna vloga jim je odmerjena, o tem podrobno tu ne morem govoriti, mislim pa, da je evidentno, da nujno iz pojava umetnosti kot takega ne slede. Kakor je jasno, da kritika, znanstvena analiza umetnine more biti dober napotek, a tudi samo napotek do pravega doživetja umetnine, prav tako pa tudi ni nobenega dvoma, da taka znanstvena spremljava ni nujna, a še bolj jasno, da ni eno in isto doživeti umetnino, ali pa jo samo razumeti.

To objektivno stališče je pridržano znanosti (kritiki, umetnostni, literarni zgodovini), ki analizira umetnino, ki izreka sodbo o njej, ki jo klasificira; subjektivno pa je stališče uživalca do umetnine, činitelja, ki mu je umetnina namenjena; ki ne sodi o njej, ki ne klasificira, ki marveč doživlja nje lepoto. S tem je poslanstvo umetnikovo dovršeno, s tem je stvorjena zajednica duš.

Se danes mnogi identificirajo pojma estetsko (lepo) in umetniško. Da to ni dopustno, se razvidi, ker je polje estetskega (lepega) neskončno širše in nikakor ne omejeno le na umetnost. Ravno glede tega vlada mnogo nejasnosti in bo treba še mnogo napora, da se izčistijo pojmi.

To je naziranje formalne estetike, ki odgovarja ideologiji *l'art pour l'art*. Slednje stališče je premagano, zato vsi v eni sapi hite pristavljati, da umetnost ni »samo umetnost« in da ne služi le estetskim (po njihovem: formalnim) ciljem.

Zato moramo izkazati naravni zmisel pojma, brez ozira na pomen, ki ga je tekom zgodovine človeštva zmotno dalo temu pojmu različno razlaganje. Pojem estetski pomeni pojem lepote. Tako so ga rabili od vsega početka (Platon, čeprav je brž zgubil stik z življenjem, Aristoteles). Kakor so že tedaj bili pretirani idealisti (Platon), so se pa že tudi takrat našli ljudje, ki so lepoto videli zgolj v formah in so umetnino cenili le z ozirom na virtuoznost izraza. Ta boj med obema naziranjima je v prošlem stoletju dosegel svoj višek, zmaže prav za prav ni odneslo nobeno obeh naziranj. Za nas je danes gotovo, da formalna estetika ne velja (za nas, ki nismo materialisti) v nobenem oziru, da pa tudi samo idealistična estetika, vsaj z ozirom na umetnost, ki je viden izraz nevidnega, ne velja. Da pa lepote ne doživljamo samo potom kakršnegakoli izraza, nego tudi čisto duhovno, brez izraza - posrednika, vemo iz intimnosti svojega religioznega življenja, iz najčistejšega stika duše z Bogom.

Gre torej za to, da odgovorimo na vprašanje, kaj tvori lepoto umetnine. Celo tisti, ki ne priznavajo gesla *l'art pour l'art* in ki so zavrgli zgolj formalistično estetiko, vsaj za kriterij umetnosti, razlikujejo med »umetniško« (oni pravijo: estetsko) lepoto in med življensko (vsebinsko) lepoto. Če pa je naša analiza umetnine pravilna, če smo razložili umetnino kot sintezo vsebine in forme, če smo jo tedaj nazvali organizem, ki se ne da razčleniti na elemente (razen abstraktno) kakor to more storiti anatom - medicinec z mrtvo materijo, tedaj pa je, mislim, evidentno, da moremo in smemo umetnino posmatrati, če naj jo v resnici doživimo, v nje celoti, v nje totaliteti. Le tedaj bomo doživeli nje lepoto; in le to se sme imenovati estetsko (lepoto) doživetje umetnine. Da bo stvar še bolj jasna, naj to izkažem na zgledu. Vzemimo n. pr. lepo Bevkovo pesem »Zapuščena«.

V kamrico lunica — mrežica pala,
mrežico to Marija je stkala,
ko sinka zibala Jezusa.

Po rožicah bledih skrivnosti hodijo,
v srčecu mojem skrivnosti blodijo,
skrivnosti Marije in Jezusa.

Moje telo skrivnosti nosi,
moje srce vas milosti prosi,
moje srce prežalostno.

Kaj je lepota te pesmi, kaj se pravi to pesem doživeti? Jaz ne pravim, da je vsebina, saj brez izraza ta vsebina za nas ne bi bila vidna, dostopna; odločno pa se upiram naziranju, da le forma; nego umetnina kot celota, kot organizem. Saj ni umetnina isto, kar nje lepota. Umetnina je te lepote vidni izraz, nekaka skrivnostna vrata, skozi katera dospemo do nje. Če bi imeli prav oni, ki trdijo nasprotno, pa bi moral potem, če abstrahiramo vsebino od forme (kar moremo le abstraktno), ostati še tako zvani »estetski« užitek. Vzemimo, da bi po taki odstranitvi forma ostala ista, kot je: ali je pesem res še lepa, vsaj še enako lepa? Mislim, da ne ostane več kot prazen nič, okostnjak brez duše. Poleg tega pa je nepobitno dejstvo, da izraz, ki ni več nosilec baš te vsebine, ni več ta izraz. Umetnina je organizem in sem že naglasil, da je umetniku izraz enako važen kot vsebina, saj le izraz (forma) je ključ do vsebine, in brez njega umetnik vsebine ne more nikomur, vsaj na ta način ne, podati. Mislim, da baš to dejstvo moti nekatere, da prenesejo svoje težišče na izraz in ne vidijo, kako je ta samo nekako projekcija nevidnega v vidno.

Še z ene strani naj izkažem, da so v zmoti tisti, ki ločijo »umetniško« le-poto od »vsebinske«, nazivajoč prvo estetsko, čeprav obenem naglašajo važnost in celo, vsaj kolikor naj umetnina življenju služi, nujnost tudi drugega elementa. Če se oziram na pesem, ki sem jo navedel za primer, bi po njihovem melodija, ritmika pesmi, dalje besedne metafore, rime, medsebojna skladnost delov, »umetniška« forma nudila estetski užitek, vsebina pa bi nudila k temu še drugačne vrste lepoto, ne estetsko, nego življensko, ki jo bo kdo z veseljem sprejel, kdo pa odklonil. Prav bi imeli vsi tisti, ki tako mislijo, če bi smeli tako postopati. Baš vsi ti elementi: melodija, ritmika, metrum, rime, medsebojna skladnost delov, linija, kompozicija imajo svoj eksistenčni vzrok v vsebini, se ravna in oblikujejo po njej, kar sem že omenil, ko sem rekel, da umetniku ne gre predpisovati forme, ko se ta ravna po nespremenljivih zakonih duha. Tu je vzrok, da tako zvani arhitektoniki v umetninah odkrivajo »matematiko oblike«, saj ta oblika ni bila plod umetnikove samovolje. Vsaka bojazen, da bi se s tem utegnil podpirati diletantizem, je že vnaprej izključena, saj sem poudaril, da v umetnosti velja načelo: Ker tako poveš, to poveš. Le resnično adekvatni izraz je v resnici oznanjevalec vsebine.

Razna sodobna naziranja moje prepričanje potrjujejo. Primerjaj Iz. Cankarjev »Dialog o snovi in obliki« (Dom in svet, 1923, str. 21). Cankar izraža tam mnenje, da vsebina vendarle tvori nekak estetski plus k zgolj formalističnemu gledanju umetnine. Mi smo šli še za korak naprej in nam ta element v organizmu umetnine ne pomeni samo nekak plus, ampak je formi enakovreden, je z njo neločljiv, in v kolikor se forma po njem ravna, je celo važnejši. Napredek, s katerim se baha zgolj formalistično (v njihovem zmislu: estetsko) pojmovanje umetnosti, češ, da se nam s tem razširi krog umetnin, ki jih moremo »uživati«, se izkaže tu kot laž; saj nam le zapre vrata do resničnega bistva umetnine in človek, ki zavzame tako stališče do umetnine, ni po umetnini našel tistega, kar mu je umetnik hotel dati, kar je umetnosti globoki zmisel in edini namen: dati človeku lepoto, ki bi ga dvignila v sproščenost sfer, nad vso materialnost, ga darovala njemu samemu in Bogu.

Iz vsega tega pa sledi, da ni lepotni (estetski) kriterij oni, po katerem naj izrečemo sodbo, ali je delo umetnina ali ni, jo tedaj klasificiramo v zmislu priznanja njenih umetniških (stvariteljskih, oblikovateljskih, izraznih) kvalitet. To so razločevali že stari, ko so pojmovali nekaj drugega pod manteia in poiesis (Schöpferkraft). Merilo za tako klasifikacijo, ki ni subjektivna, nego objektivna, more biti samo talent, zmožnost izražanja svoje notranjosti, adekvatnost izraza duševnosti, brez ozira na to, kakšna je ta duševnost, brez ozira na to, kakšne osebnosti, kakšnega svetovnega nazora, kakšnega lepotnega pojmovanja izraz je umetnina, ki jo sodimo. In faktično kritika o umetnini, ki jo zavrže, ne pravi, da je grda, ampak, da je slaba. Gotovo pa je in zameriti ne moremo nikomur, da vsaka taka sodba, najsi bo še tako objektivna, nosi vsaj rahlo senco našega sicer odklonilnega ali priznavalnega stališča. Kritika ima celo dolžnost, da na to opozori.

S tem smo se postavili na najširše stališče, ki je možno, na stališče, ki ne potrebuje nobenih kompromisov, ki pa je tudi mnogo širše, kakor ga zavzemajo celo nekateri tako zvani pozitivisti. Če je n. pr. Masaryk odklonil Arcybaševa in menda celo Baudelaira kot neumetnika, češ, da sta »prehuda naturalista«, nam tega ni treba. Kot kritiki, umetnostni, literarni zgodovinarji jih klasificiramo kot so vredni, kot ljudje pa jim ne bomo odpirali svojih duš, jim ne bomo pustili oblikovati svojega življenja, ki hoče rasti k Bogu. Lepote tam ni za nas! Če pa priznamo, in to že moramo, relativnost vsega našega spoznanja sicer ene absolutnosti, se to naše stališče še razširi. In celo natu-

ralizem je za nas življensko mrtev samo tam, kjer se naravnost križa z našimi stremljenji.

Dejstvo, da se danes od vsepovsod čuje klic po življenskih lepotah v umetnosti in se te celo naglašajo v prvi vrsti in se skrajni naturalizem zavrača celo kot umetniško neupravičen, to dejstvo kaže le, da se bližamo kolikor toliko enotnemu življenskemu in tedaj tudi lepotnemu idealu. To bi gotovo bil ideal nas vseh, ali dejansko stanje kaže, da ni tako, in mi moramo računati z dejstvi. In to prizadevanje raste baš iz tega novega spoznanja o bistvu umetnosti, kot so ga podale novejšje analize, v kolikor ni ta zahteva vzrasla iz življenja samega.

Naj omenim še nekaj, kar je važno, da se namreč snov, motiv, fabula ne sme istovetiti z vsebino umetnine, kar se še danes tu in tam dogaja. Naj spet izkažem to na primeru. Vzemite n. pr. sliko, ki predstavlja Marijo z Jezusom, Marijino oznanjenje itd. Motiv je tu nedvomno religiozen. Vsebina in tedaj tudi umetnina sama more biti docela nereligiozna. Slikarstvo 19. stoletja nudi nešteto primerov za to. Enako pa je lahko n. pr. roman najetičnejše, najreligioznejše vsebine, ki mu snov (fabulo, zunanje dogodke) tvorijo najhujše zablode življenja. V tem oziru greše ravno nepoznavalci umetnosti in proglašajo svoj anatema nad deli, ki zaslužijo blagoslov. Tudi pri nas, in zlasti še pri nas, so se vedno dogajale podobne nepravilnosti.

Likovič Joža:

Barska vas.

Med grbavim vrbovjem pred pripeko solnčno
se skriva sramežljivo tiha barska vas,
čez Krim smehlja se ji modrina blëska,
iz mesta belega jo draži rezek glas.

Ob mastno-kalni vodi rjava steza,
po njej podi se pisan trop otrok,
pol plašni so, predrzni malce,
oči iskrecih in suhljatih rok.

Med divjimi vrtovi črne strehe,
na nizkem oknu medel cvet;
v sopari vol nadušljiv hrka,
globob se za družico vozi vnet.

Pred vrati se svetli posodje mlečno,
očiščeno prepušča slizko-kisli duh,
po njem se nenasitno pase
zezljavi roj vsiljivih muh.

Razdrapan cvet opalih solnčnic
v razoru pustem žalostno blešči,
ojè nekje zacvíli, škriplje,
vmes plehek zvenk lopat se oglasi.

Ravan ostrta je s kopreno lahno,
skrbno se razgleduje Žalostna z goré,
oblaki so razstavljeni kot zlate statve,
za nas tam solnce upe rožne tke . . .

Prejeli smo v oceno.

Jeremias Gotthelf (Albert Bitzius), *Ausgewählte Werke*. 4 zvezki. Uvod napisal in izbral Johannes Mumbauer. Založil Herder Freiburg i. Br. 1925.

Slovitega švicarskega pastora-pisatelja dela so doživela novo izdajo. Izdajatelj Johannes Mumbauer je prav posrečeno izbral najlepša dela in resnične bisere, ki imajo trajno vrednost in tako podal zaokroženo celoto. Prvi zvezek obsega poleg življenjepisnega in kritičnega uvoda sedmero manjših del. Pri branju teh kratkih novel sem včasih nehote mislil na našega Finžgarja in Preglja. Ista sočnost in neposrednost kmetiškega izraza in krepka lapidarnost, ki se tako prijetno razlikuje od še neprebolele meglenosti moderne.

»Elsi, die seltsame Magd« in »Das Erdbeeri-Mareili« — obe noveli, sam ne vem, sem li povedal s tem imenom preveč ali premalo, zaslužita sloves, ki ga uživata med ljudstvom in v literaturi. Vredne bi bile tudi slov. prevoda.

Ista želja me je navdajala pri branju romana »Wie Uli der Knecht glücklich wird« in »Käthi die Großmutter«. Težko si je misliti snov, ki bi naše kmetiške ljudi bolj zanimala kot prav življenje in boji in samosvoja rast trdih kmetov švicarskih. Seveda bi bilo tako delo od sile težavno in le kdor docela razume kmetsko dušo in mišljenje, bi se smel lotiti prevoda. R. L. T.

Meschler-Sierp S. J.: *Das Exerzitenbuch des hl. Ignatius von Loyola*. Herder, Freiburg i. Br. 1925.

Nemški jezuiti so pričeli izdajati »Biblijoteko eksercij ali duhovnih vaj«. Zbirka je spočeta in zamišljena kot pripomoček za gojence velikega jezuitskega kolegija pri Monakovem, ki ga pravkar zidajo. Vendar je knjiga radi jasnosti in doslednosti, vsem onim, ki hrepene v miru samote posvetiti nekaj dni svoji lastni notranjosti, priporočena. R. L. T.

JUHAN

„JUHAN“

se dobi v vseh specerijских prodajalnah

Hranilnica kmečkih občin Ljubljana

Dunajska cesta št. 32
v hiši Zadružne zveze

Edini pupilarno varen zavod kmečkih občin, kjer nalagajo tudi sodišča in občine denar nedoletnih, preskrbljencev, preklicancev, ustanov, ubožnih in drugih javnih zakladov, varščin, zapuščin itd., itd.

Hranilne vloge se obrestujejo najugodneje, vezane vloge po dogovoru. Za varnost vlog jamči 21 večjih kmečkih občin-ustanoviteljic z vsem premoženjem in vso davčno močjo.

Vložne knjižice vseh drugih denarnih zavodov sprejema hranilnica kot gotov denar in se obrestovanje ne prekine. Vse davke vlog plača zavod sam. Spekulacija z vlogami izključena, ker je hranilnično poslovanje v smislu pravil pod nadzorstvom vladnega komisarja.